

MAAILMANKAUPAN VAPAUTTAMISEN VAIKUTUS KEHITYSMÄIHIN

**Politiikka ja talous – kurssin ryhmätyö
Esitys 16.4.2004**

**Minna Kuokkanen
Sanna Käyhkö
Klas Laitinen
Ulla-Maija Piipponen
Anna Salonsalmi
Johanna Tapanainen**

Sisällysluettelo

1 Johdanto	3
2 Historiallinen katsaus kehitysmaihin ja maailmankauppaan	5
3 Kehitysteorioiden 11	11
3.1 Latinalainen Amerikka: Strukturalismi ja Riippuvuusteoria.....	11
3.2 Kansalaisjärjestöt: teoriasta toimintaan	14
4 Maailmankaupan vapauttaminen ja kansainväliset instituutiot	15
4.1 Pääomamarkkinoiden vapauttaminen.....	15
4.2. Kansainväliset rahoituslaitokset	16
4.3 Maailmankauppajärjestö.....	19
5 LDC-maat.....	21
5.1 Mosambik	23
5.2 Cashewpähkinän kaupan vapauttaminen.....	24
6 Aasian taloustiikerit	26
6.1 Aasian talouskasvu	26
6.2 Keskinäinen vapaakauppa	29
7 Maailmankaupan vapauttamisen vaikutuksia Latinalaisessa Amerikassa	31
7.1 Argentiina ja vuoden 2001 kriisi	31
7.2 Meksiko ja vapaakauppa.....	35
8 Lopuksi	37
 Lähdeluettelo:	 39

1 Johdanto

Työmme käsittelee maailmankaupan vapauttamisen vaikutuksia kehitysmaissa. Maailmankaupan vapauttamisella on ollut sekä positiivisia että negatiivisia vaikutuksia kehitysmaiden talouksiin. Vaikutukset eivät kuitenkaan ole aina olleet yhtenevät teollisuusmaiden ja kehitysmaiden kannalta. Kansainvälisiä rahoituslaitoksia ja maailmankauppaa vapauttavia instituutioita on syytetty rikkaiden teollisuusmaiden omien etujen ajajiksi, joiden talouspolitiikan seurauksena osa kehitysmaista on ajautunut yhä syvempään taloudelliseen ahdinkoon. Samalla kuilu rikkaiden ja köyhien maiden välillä on entisestään syventynyt.

Kehitysmaiden kannalta maailmantalouden globalisointi alkoi runsaat 500 vuotta sitten, kun Kolumbus "löysi" Amerikan. Seuraavina vuosisatoina Amerikka, Afrikka ja Aasia alistettiin Euroopan siirtomaiksi, joiden tehtävänä oli tuottaa raaka-aineita emämaille. Siirtomaista saatujen jalometallien ja raaka-aineiden avulla koottu pääoma oli ratkaisevan tärkeää Euroopan teollistumiselle. Siirtomaat ovat itsenäistyneet, mutta maailmantalouden perustilanne on yhä sama: kehitysmaat tuottavat raaka-aineita ja vievät niitä teollisuusmaihiin. Noin 80 % kehitysmaiden viennistä on raaka-aineita. Puolet kehitysmaista saa yli 50 % vientituloistaan yhdestä ainoasta raaka-aineesta, ja useissa maissa yhden tuotteen osuus on yli 90 % viennistä (Salvi 1998).

1940—1960-lukujen suuren itsenäistymisaallon jälkeen kehitysmaat alkoivat kehittyä varsin ripeästi. Lapsikuolleisuus ja aliravitsemus laskivat ja odotettavissa oleva elinikä nousi. 1970-luvulla lupaavasti alkanut kehitys kääntyi kuitenkin laskuun. Syynä olivat ennen kaikkea velkakriisi ja sitä seuranneet rakennesopeutusohjelmat ja maailmankaupan vapauttaminen.

Maailmankaupan vapauttamisen seurauksena köyhät maat ovat jakaantuneet kahteen ryhmään. Noin 30 kehitysmaassa - joukossa Kiina, Vietnam, Meksiko ja Uganda - kasvu on jopa 2,5 kertaa nopeampaa kuin rikkaiden maiden ryhmässä. Niissä köyhien määrä on vähentynyt 15 prosenttia kymmenessä vuodessa, talous on avautunut ja koulutusta ja terveydenhuoltoa kehitetty. Ne ovat houkuttelleet investointeja. (Helminen, 2004.)

Toiseen ryhmään kuuluu yli sata kehitysmaata, joista valtaosa on Afrikassa. Niiden kaksi miljardia asukasta taas ovat pudonneet köyhyysloukkuun. Kansantuote on alentunut prosentin vuodessa. Ongelmia on aiheuttanut sisäiset konfliktit, sodat, huono hallinto, korruptio, heikko infrastruktuuri,

tartuntataudit, huono peruskoulutusjärjestelmä ja riippuvuus yhä halvemmalla myytävien raaka-aineiden ja perushyödykkeiden viennistä. Kolmetoista maata 1990-luvulla on kokenut sodan tai konfliktin. (Ibid.)

Maailmankaupan vapauttamisella viittaamme tässä niihin talouspoliittisiin toimenpiteisiin, joiden tavoitteena on esteetön kansainvälinen kauppa ja protektionismin ja talouden sääntelyn poistaminen. Merkittävimpiä toimenpiteitä kehityksessä kohti vapaakauppaa on tullien ja tariffien poistaminen sekä pääoman vapauttaminen.

Esitüksemme maailmankaupan vaikutuksista kehitysmaiin rakentuu seuraavasti: Kappaleessa kaksi pohditaan aluksi kehitysmaiden ja maailmankaupan syntyä ja historiaa. Eurooppalaisen maailmanvalloituksen ja kehitysmaiden kolonialisoinnin taustalla on vahvasti taloudelliset syyt ja maailmankaupan laajentuminen. Itsenäisiksi maailmankaupan toimijoiksi kehitysmaat tulivat vasta valtiollisen itsenäistymisensä jälkeen, jonka jälkeen niiden asema maailmantalouden toimijoina on ollut heikko. Kappaleessa kolme tarkastellaan kehitysmaateorioita, jotka ovat yrittäneet selvittää kehitysmaiden alikehittyneisyyden syitä. Globaalitalouden laajetessa ja maailmankaupan avautuessa keskustelu kehitysmaista on jatkunut mm. kritiikkinä kansainvälisiä rahoitus- ja kauppajärjestöjä kohtaan. Kappaleessa neljä pohditaan näiden kansainvälisten instituutioiden rakennetta ja niihin kohdistuvan kritiikin syitä.

Kappaleissa viisi, kuusi ja seitsemän tarkastellaan maailmankaupan vaikutuksia kehitysmaiin tapauskohtaisesti. Vähiten kehittyneistä LDC-maista tarkastelemme Mosambikia ja sen selviytymisstrategioita maailmankaupassa. Cashewpähkinäkaupan tapaus osoittaa sen, kuinka maailmankaupan vapauttamiseen tähtäävät keinot eivät välttämättä johda tilanteen paranemiseen vaan pahenemiseen. Kappaleessa kuusi käsitellään nopeasti muuttuneiden Aasian ”taloustiikereiden” talouskehitystä ja mukaantuloa maailmankauppaan. Nopeaa talouskasvua on seurannut merkittäviä rakenteellisia muutoksia ja maailmankaupan vapauttamista onkin pidetty yhtenä syynä Kaakkois-Aasiassa 1997 puhjenneseen valuuttakriisiin. Lopuksi pohdimme vielä pidempään maailmankaupassa toimineen Argentiinan talouskriisiä ja sen syitä. Esiin nousee vahvasti IMF:n rooli talouskriisin taustalla. Meksikon tuleminen maailmankauppaan on tapahtunut vapaakauppa-alue NAFTA:n myötä, mutta ei ongelmitta. Meksikon talouden muuttuminen täysin suljetusta taloudesta yhdeksi maailman avoimimmista talouksista ei ole lisännyt hyvinvointia vaan päinvastoin heikentänyt sitä.

2 Historiallinen katsaus kehitysmaihiin ja maailmankauppaan

Mikä on kehitysmaa?

Vielä 1800-luvulla maailmassa oli vain muutamia kehittyneitä ja teollistuneita maita. Nämä maat sijaitsivat Länsi-Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. Muiden maailman maiden voidaan sanoa olleen nykymittapuulla arvioituna kehitysmaita. Myös monet Euroopan maat olivat kehitysmaita eivätkä kuuluneet rikkaisiin siirtomaaherroihin. 1800-luvun lopussa ja 1900-luvulla lukuisat maat kehittyivät, teollistuivat ja vaurastuivat. Esimerkiksi Euroopassa ei ole nykyisin enää yhtäkään kehitysmaata, vaikka maiden kehitystasossa on toki eroja. Koska työmme näkökulma ei ole historiallinen vaan valtio-opillinen, niin tarkastelumme kohteena ovat ne maat, jotka ovat nykyisin kehitysmaita tai ovat olleet niitä toisen maailmansodan jälkeen. Yhteistä nykyisille kehitysmaille on niiden menneisyys useimmiten eurooppalaisten valtioiden siirtomaina. Tässä epäitsenäisyydessään ne poikkeavat esimerkiksi Euroopan maista, jotka olivat 1800-luvulla yhtä köyhiä kuin kehitysmaatkin, mutta jotka ovat nykyisin vauraita teollisuusmaita. Köyhä, mutta itsenäinen ja omista asioistaan päättävä maa saattoi toimia oman etunsa mukaisesti, vaikkei riippumattomana muista valtioista ja maailmankaupasta. Siirtomaa taas oli riippuvainen isäntämaastaan ja tuotti sitä, mitä isäntämaa tarvitsi. Isäntämaan etu meni siirtomaan oman edun edelle ja siirtomaan tuotantorakenne muodostui isäntämaan tahdon mukaiseksi.

Maailmankaupan historiaa

Maat ovat käyneet aina kauppaa keskenään, sillä eri kansojen alueilla on sijainnut erilaisia hyödykkeitä. Kun maat eivät olleet korkealla kehitystasolla ja kansat olivat pieniä, niin kaupankäynnin säännöt olivat vapaita ja tullit matalia, jos niitä oli. Kun hallitsijan valta lujittui ja syntyi keskittyneitä ja keskusjohtoisia valtioita, niin myös kaupankäynnistä tuli entistä säännellympää. Euroopassa opiksi vakiintui 1300–1400-luvuilta lähtien merkantilismi, jonka mukaan maailmassa olevien jalometallien määrä on vakio. Kukin maa pyrki keräämään itselleen mahdollisimman paljon jalometalleja ja kaupankäynnistä tuli hyvin säänneltyä. Kaupankäyntioikeudet annettiin vain tietyille monopoleille, kauppakompanioille ja tapulikaupungeille (Halmesvirta ym. 1997, 132–33).

Kauppaa käytiin aluksi tavallisesti suhteellisen lyhyiden välimatkojen päähän etenkin jos oli kyse suuremmista tavaramääristä. Esimerkiksi Euroopan ja Kiinan välinen Silkkitie tunnettiin, mutta Silkkitiellä kauppaa käytiin lähinnä ylellisyystavaroilla eikä jokapäiväisillä kulutusesineillä. Eurooppa ei suinkaan ole aina ollut maailmankaupan mahtitekijä, vaan esimerkiksi Kiina oli pitkään sitä rikkaampi. Eurooppa nousi suureksi kauppamahdiksi vasta uudella ajalla, kun eurooppalaiset oppivat tuntemaan maapallon löytöretkien jälkeen 1500-luvulla. Samalla heidän kauppareittinsä laajenivat ja maailmankaupan piiriin tuli alueita, jotka eivät olleet aiemmin juuri käyneet kauppaa muiden kansojen kanssa. Kaupankäynnin vaikutukset eivät olleet pelkästään positiivisia, sillä kaupankäynti tapahtui yleensä eurooppalaisten valloittajien ehdoilla. Vaikka eurooppalaisilla ei olisi edes ollut pahoja tarkoituksia, he levittivät tahtomattaan sairauksia, jotka olivat turmiollisia vastustuskyvyttömille ihmisille (Hietaniemi 2001).

1700-luvulla usko merkantilismiin alkoi vähitellen horjua ja loppui kokonaan 1800-luvun puolivälissä, jolloin vallitsevaksi talousopiksi tuli vapaakaupan suosiminen. 1800-luvulla maailmankauppa kasvoi suuremmaksi kuin se koskaan ennen oli ollut. Kaupankäynti oli vapaata, sillä esteenä ei ollut tulleja ja rajoituksia. Laajimmillaan vapaakauppa oli vuosina 1870–1914. Tällöin matkustaminen ja tiedonvälitys nopeutuivat höyrykoneen ja lennättimen ansiosta. Suurin muutos oli höyrykone, joka mahdollisti höyrylaivan ja höyryveturin keksimisen, jotka voittivat nopeudessa hevosien moninkertaisesti. Samaan aikaan teollistuminen oli nopeaa ja liikenneyhteyksien parantumisen vuoksi kaupankäynti helpottui. Samalla tiedonvälitys nopeutui, ja tällä oli vaikutusta myös kaupankäyntiin. Moderni pörssi ja pörssikeinottelu syntyivät (Halmesvirta ym. 1997, 132-33; Hietaniemi 2001).

Laajamittainen siirtolaisuus Euroopasta muualle maailmaan vauhdittui vapaakaupan kultakaudella huomattavasti. 1800-luvun lopussa Euroopasta lähti uuteen maailmaan vuosittain miljoona siirtolaista. Heistä yli 60 % suuntasi kulkunsa Yhdysvaltoihin, mutta muuttajia riitti myös Etelä-Amerikkaan, Kanadaan ja Australiaan. Siirtolaisia muutti myös varsinaisiin kehitysmaihiin, mutta vähemmän. Esimerkiksi Afrikkaan oli ennen 1800-luvun puoliväliä muuttanut vain vähän eurooppalaisia. Uusien asukkaiden myötä siirtomaavalta lujittui ja myös siirtomaat tulivat mukaan maailmankauppaan entistä intensiivisemmin. Siirtomaista saatiin tarpeellisia raaka-aineita, ja siirtomaiden omistaminen antoi myös kaivattua arvovaltaa kilpailussa naapurimaiden välillä (Halmesvirta ym. 1997, 65, 96; Hietaniemi 2001; Hovi 1998, 687–93).

Imperialismi ja kolonialismi elivät kukoistuskauttaan 1800-luvun lopussa, jolloin aurinko ei laskenut ollenkaan brittiläisen kansanyhteisön yllä. Vapaakauppa ei kuitenkaan hyödyttänyt kaikkia siirtomaiden asukkaita, vaan ainoastaan yläluokkaisia, eurooppalaista alkuperää olevia tilanherroja. Tämä vapaakaupan aika kesti kuitenkin vain muutaman kymmenen vuoden ajan, sillä ensimmäinen maailmansota lopetti kaupan vapauden kymmeniksi vuosiksi eteenpäin. Sodan loputtua maat alkoivat toimia protektionistisesti ja kääntyivät kaupankäynnissä sisäänpäin. Niiden käymä ulkomaankauppa pysyi vähäisenä ja ne painottivat omavaraisuutta. Rajat eivät sulkeutuneet ainoastaan tavaroilta, vaan myös ihmisiltä. Siirtolaisuus väheni, koska maasta toiseen muuttamisesta tuli entistä hankalampaa (Halmesvirta ym. 1997, 65, 96; Hietaniemi 2001; Hovi 1998, 687–93).

Siirtomaiden itsenäistyminen

Etelä-Amerikan maat, jotka olivat Espanjan ja Brasilia Portugalin hallussa, itsenäistyivät 1800-luvun alkupuolella. Seuraava suuri itsenäistymisen aalto seurasi toisen maailmansodan jälkeen, kun viimeiset siirtomaat alkoivat vapautua isäntämaistaan. Myös suurimmat ja mahtavimmat siirtomaaisännät Iso-Britannia ja Ranska menettivät tällöin siirtomaaimperiuminsa. Tähän oli vaikuttajana sota, joka oli vienyt siirtomaaisäntien voimavaroja ja mahdollisuuksia paneutua siirtomaidensa kontrollointiin ja asioiden hoitoon. Useat siirtomaiden kansalaiset, kuten Mohandas Gandhi Intiassa, olivat opiskelleet Euroopassa, saaneet vertailukohtia ja nähneet, millainen heidän maidensa asema oli. Euroopassa koulutuksensa saaneesta siirtomaiden eliitistä tuli itsenäisyysliikkeiden vetäjiä. Heidän tavoitteenaan oli itsenäistyminen rauhanomaisesti, mutta massojen tullessa mukaan itsenäisyysliikkeeseen tavoite toteutui vain harvoin. Siirtomaista jotkin maat, kuten Intia vuonna 1947, itsenäistyivät rauhanomaisesti (Melasuo 1998, 931–34).

Joissakin maissa käytiin ensin pitkiä sotia isäntämaan ja siirtomaan välillä ja itsenäistymisen jälkeen seurasi sisällissota. Näin oli esimerkiksi Ranskan Indokiinan kohdalla, jossa yhdysvaltalaiset sotivat vielä vuosikausia ranskalaisten lähdön jälkeen. Tavallisesti siirtomaaisännille oli vaikeinta päästää itsenäistymään maa, joka oli kiinteässä yhteydessä isäntämaahan ja jossa asui paljon isäntämaan kansalaisia. Tällainen tapaus oli vaikkapa Algeria, jossa oli suuri ranskalaisperäinen väestö. Intian lisäksi monet muut Aasian maat, kuten Pakistan, Sri Lanka ja Hollannin hallussa ollut Indonesia itsenäistyivät 1940-luvun lopussa. Itsenäistymisaalto saavutti viimeisenä Afrikan 1950-luvulla. Useimmat Afrikan maat itsenäistyivät 1960-luvulla, tosin viimeiset vasta 1980-luvulla (Melasuo 932–36).

Monissa tapauksissa itsenäistymistä vaikeutti ja sisällissotia aiheutti se, että valtioiden rajat oli määritelty viivoittimella siirtomaaisäntien etupiirikilpailun mukaisesti. Alkuperäiset heimojen rajat ja asuinalueet saattoivat olla pirstoutuneet eri valtioiden alueelle. Sisällissodat haittasivat vastaisenäistyneiden maiden kehitystä, kun niiden rahat ja voimat menivät sotimiseen eikä kansalaisten elintason parantamiseen. Monissa maissa valtaan pääsi yksinvaltiaita diktaattoreja, koska näiltä mailta puuttuivat kokonaan demokraattiset perinteet. Kehitysmaiden sisäiset ongelmat, jotka osin johtuivat vanhojen siirtomaaisäntien toimista ja osin kehitysmaista itsestään, veivät kyseisten maiden kehitystä alaspäin ja huononsivat entisestään niiden asemaa myös maailmankaupassa (Melasuo 1998, 932–36).

Vaikka siirtomaaisännät olivat katsoneet ensisijaisesti omaa etuaan, niin niistä oli siirtomaille myös hyötyä ja turvaa, koska niillä oli velvollisuuksia siirtomaitaan kohtaan. Isäntämaat halusivat pitää siirtomaansa rauhallisina. Siirtomaaisäntä oli valmis ostamaan siirtomaan tuottamat tarvikkeet, joten maiden tuotteille löytyi ostaja. 1920–30-lukujen lama tosi koetteli siirtomaitakin ja huononsi niiden taloudellista tilannetta. Siirtomaiden itsenäistyttyä yhteydet entisiin siirtomaaisäntiin eivät kuitenkaan katkenneet kokonaan, mutta entisenlaisia sitoumuksia ei enää ollut. Siirtomaaisännät yrittivät edelleen vaikuttaa siirtomaihinsa ja onnistuivat siinä osittain. Brittiläinen kansanyhteisö (The British Commonwealth of Nations) muutti nimensä kansanyhteisöksi (The Commonwealth of Nations). Ranskan Unioni onnistui toimissaan kansanyhteisöä heikommin (Melasuo 1998, 932–33, 938).

Kehitysmaiden mukaantulo maailmankauppaan

Maailmankaupan lisääntyminen ja vapautuminen alkoi jälleen toisen maailmansodan jälkeen, jolloin maailmankauppa palasi ensimmäistä maailmansotaa edeltäneelle tasolle. Tällöin vallitsi kylmän sodan aika, jolloin maailma oli jakautunut sulkeutuneisiin blokkeihin, kommunistimaihin ja kapitalistisiin valtioihin. Molemmat ryhmät kävivät kauppaa pääasiassa omien ryhmiensä sisällä. Köyhät, äskettäin itsenäistyneet kehitysmaat olivat tulleet myös mukaan maailmankauppaan, joten ne joutuivat osallisiksi etupiirijakoon. Jotkin kehitysmaat, kuten Mosambik, kävivät kauppaa Neuvostoliiton kanssa ja kääntyivät sosialismiin. Sosialismiin kääntymisen syynä saattoi olla joissakin tapauksissa Neuvostoliiton tuki itsenäistymistä halunneelle, mutta siirtomaan asemassa olleelle maalle. Toiset kehitysmaat esimerkiksi Etelä-Amerikassa keskittyivät kaupankäyntiin Yhdysvaltojen kanssa. Kumpikin suurvalta yritti houkutella etupiiriinsä mahdollisimman paljon

maita. Yhdysvaltoja lähellä sijaitseva Kuuba kävi ensin kauppaa Yhdysvaltojen kanssa, mutta Yhdysvaltojen määräämät kauppaehdot eivät tyydyttäneet sitä. Niinpä Kuuba päätti kääntyä kommunismiin ja sai siten sokerilleen ostajan Neuvostoliitosta (Melasuo 1998, 906, 938).

Blokkien sisällä tapahtui kyllä kaupan vapautumista, mutta väärään blokkiin kuuluneet maat sekä kehitysmaat jäivät tämän kehityksen ulkopuolelle. Syntyi suljettuja kauppayhteisöjä, kuten Euroopan yhteisö, EFTA, NAFTA ja SEV. Näiden yhteisöjen ulkopuolelle jäi kaikkein huonoimmassa asemassa olevia kehitysmaita. Kun kauppa vapautui Euroopan sisäisesti, niin samaan aikaan kehitysmaiden kohdalla tapahtui päinvastaista kehitystä kehitysmaiden kohdatessa Euroopan yhteisön tullirajat. Kehittyneiden maiden asettamat tullirajat eivät olleet samanlaiset kaikkia kehitysmaiden tuotteita kohtaan, sillä teollisuusmaat suosivat tulleen raaka-aineiden ja vähän jalostettujen tuotteiden tuontia kehitysmaista. Pidemmälle jalostettuja tuotteita sen sijaan verotettiin ankarammin, joten lyhyellä aikavälillä monen kehitysmaan oli kannattavaa tai jopa pakko tuottaa matalasti verotettuja tuotteita. Jos kehitysmaa halusi osalliseksi maailmankauppaan, osallistuminen tapahtui teollisuusmaiden ehdoilla. Kaupankäynti oli kehityksmaille välttämätöntä, joten ne joutuivat noudattamaan teollisuusmaiden sanelemia ehtoja. Tämän vuoksi kehitysmaiden tuotantorakenteet yksipuolistuivat ja niiden ulkomaankaupasta valtaosa saattoi olla yhden hedelmäyhtiön käymää kauppaa (Melasuo 1998, 948–49).

Raaka-aineiden hinnat ovat maailmanmarkkinoilla hyvin ailahtelevaisia, joten tämä heijastui välittömästi kehitysmaiden talouksiin. Raaka-aineiden tuottajahinnat sitä paitsi laskivat ja kehitysmaiden osuus maailmankaupasta pieneni 1960–70-luvuilla tästäkin syystä. Samaan aikaan teollisuusmaiden tuottamien tavaroiden hinnat nousivat, joten kehitysmaat joutuivat ostamaan tarvitsemansa tuotteet kalliilla ja myymään oman tuotantonsa halvalla hinnalla. Käyty kauppa ei ollut kehitysmaiden kannalta tasapainossa, vaan kaupan rakenne oli niille epäsuotuisa. Kehitysmaat yrittivät parantaa asemaansa yhteistoiminnalla ja perustivat keskinäisiä vapaakauppajärjestöjä, kuten ASEANin vuonna 1967. Myös Afrikassa on ollut useita yrityksiä talousyhteistyöhön muun muassa Maghreb-maiden kesken sekä perustamalla Afrikan Unioni. Nämä vapaakauppajärjestöt eivät kuitenkaan ole menestyneet yhtä hyvin kuin vaikkapa Euroopan Unioni (Melasuo 1998, 928–29, 948–49).

Kehityskaakysymys nousee Euroopassa

Useimpien siirtomaiden jo itsenäistyttyä 1960-luvulla Länsi-Euroopassa syntyi liike, jonka jäsenet kantoivat huolta entisten siirtomaiden ja nykyisten vastaitenäistyneiden kehitysmaiden pärjäämisestä maailmanmarkkinoilla. Kyseessä oli uusi, toisen maailmansodan jälkeen syntynyt ja pääosin vauraudessa kasvanut sukupolvi, jolla oli uudenlainen ajattelutapa aikaisempiin sukupolviin verrattuna ja jolle maailma oli uudella tapaa avoin modernin tiedonvälityksen ansiosta. Tämä kehitysmaiden oikeuksia puolustanut liike oli yhteydessä vasemmistolaiseen opiskelijaliikkeeseen ja korosti tasa-arvoisuuden ja solidaarisuuden ajatusta myös kehitysmaita kohtaan. Nykyiset globalisaatiota vastustavat järjestöt ovat jatkumoa tälle liikkeelle (Stenius – Ervamaa 2003).

Kehityskaat ja maailmankaupan vapauttaminen

Talous on globalisoitunut nopeasti toisen maailmansodan jälkeen, kun pääoman liikkeitä alettiin vaiheittain vapauttaa. 1970-luvun puolivälistä nykypäivään tultaessa tavaroiden ja palveluiden vienti on kolminkertaistunut ja kansainvälisten valuutansiirtojen arvo satakertaistunut. Samalla on herännyt keskustelu globaalitalouden vaikutuksista köyhimpiin maihin. Kuilu rikkaiden ja köyhien maiden välillä on entisestään syventynyt viime vuosina.

Pääomat liikkuvat maailmalla nopeasti ja pitkälti vailla sääntöjä tai demokraattista kontrollia. Tämä hankaloittaa talouspolitiikkaa kaikkialla, myös rikkaissa länsimaissa. Suuriakin pääomamääriä voi erittäin lyhyellä aikavälillä siirtyä maasta toiseen ja aiheuttaa vakavia yhteiskunnallisia ongelmia. Maailmankauppaa hallitsevat ylikansalliset yhtiöt voivat paeta korkeaa verotusta tai työvoimakustannuksia toiseen maahan. Pääomaköyhät kehityskaat eivät useinkaan voi kilpailla yritysten investoinneista tietotaidolla, joten ne joutuvat myymään raaka-aineitaan ja ihmistyövoimaansa polkuhintaan.

Kehitysmaiden talouskasvun esteenä on myös jättimäiseksi kasvanut velkataakka. Vuosittain niiltä kuluu velkojen hoitoon suurempi summa rahaa kuin mitä länsimaat maksavat niille virallisena kehitysapuna. Yksityiset ja julkiset rahoituslaitokset ovat myöntäneet köyhille maille edullisia lainoja talouksiensa kehittämiseen, mutta jo pitkään lainojen takaisinmaksu on osoittautunut niille erittäin vaikeaksi, käytännössä mahdottomaksi ilman erittäin raskaita sosiaalisia kustannuksia.

3 Kehitysmateoriat

Kehitysmaiden taloudellista tilannetta on analysoitu paljon ja monet teoreetikot ovat koettaneet keksiä syitä kehitysmaiden alikehittyneisyydelle. Teoriat ovat myös yrittäneet tarjota käytännön ratkaisumalleja kehitysmaiden ongelmiin. Tässä esitellään muutamia kehitysmaiden alikehitystä selittävää ja niihin ratkaisumalleja kehittänyttä teoriaa.

Modernisaatioteoria

Amerikkalaisten sosiaalitieteilijöiden kehittänyt modernisaatioteoria oli hyvin vaikutusvaltainen 1950- ja 1960-luvuilla. Siihen liittyi voimakkaasti Yhdysvaltojen halu päihittää Neuvostoliiton vaikutus kehitysmaissa. Teoria tarjoaa kolmannen maailman maille helpon tien kohti kehittynyttä valtiota, sosiaalisen ja institutionaalisen muutoksen avulla. Se olettaa simplistisesti, että modernisaatio on kehitysprosessi, joka voi tapahtua kehitysmaissa samalla tavalla kuin se on käynyt teollisuusmaissa. Teollistunut yhteiskunta nähtiin tavoiteltavana ja sen mukanaan tuoma varakkuus vähentäisi myös yhteiskunnallisten konfliktien määrää. Modernisaatioteoriaa on kritisoitu lännen ja etenkin Yhdysvaltojen modernisaatioprosessin siirtämisestä sellaisenaan kolmansiin maihin. (Preston, 1996, 170–172 & 178.)

Institutionalismi

Institutionalismi kehittyi erityisesti 1950- ja 1960-luvuilla, kun Eurooppalaiset siirtomaavallat lähtivät pois Saharan eteläpuolisesta Afrikasta. **Gunnar Myrdal** on sen teorian keskeinen edustaja. Nimensä mukaisesti se painottaa toimivien instituutioiden merkitystä kehityksen edellytyksenä. Institutionalismissa ei uskota, että ensimmäisen maailman termejä on mahdollista soveltaa kolmanteen maailmaan sellaisenaan. Siihen liittyi esimerkiksi yhteistyö entisen siirtomaavallan kanssa, joka myös avusti sitä muun muassa instituutioiden kehittämisessä. (Ibid., 197, 212.)

3.1 Latinalainen Amerikka: Strukturalismi ja Riippuvuusteoria

Riippuvuus voidaan käsittää kahdella tavalla. Se voidaan liittää modernisaation kritiikkiin, mutta se on lisäksi myös spesifinen teoria Latinalaisen Amerikan alikehityksestä. Riippuvuussuhteen

kuvaamisessa on käytetty myös strukturalistista näkökulmaa. Strukturalistit pyrkivät kuvaamaan paikallistaloutta realistisesti. 1960-luvulla lähtökohdaksi otettiin, että maailmantalous on jakautunut kahteen napaan, keskustaan ja periferiaan, joiden tuotantorakenteet eroavat olennaisesti toisistaan. Rakenteellinen ero napojen välillä johtui niiden erilaisista tehtävistä. (Kyllönen, 1993, 139-141.)

Strukturalismi

Ennen 1930-luvun lamaa Latinalaisen Amerikan maiden talouskehitys oli keskittynyt pääasiassa primäärituotteiden vientiin Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin. Lamavuosina Latinalaisen Amerikan maiden talous kärsi pahoin, kun niiden tuotteiden kysyntä tippui. Reaktiona tähän Latinalaisen Amerikan maissa alettiin tuottaa itse sellaisia tuotteita, joita oli ennen tuotu ulkomailta. Toisen maailmansodan jälkeen maailmankaupassa koettiin yleinen noususuhdanne ja myös Latinalaisen Amerikan maiden talous kasvoi nopeasti. Aikakauden talouskehitys askarrutti tutkijoita, ja synnytti strukturalistisen koulukunnan, jonka tunnetuimpia edustajia olivat **Raul Prebisch** ja vuonna 1948 perustettu ECLA (UN Economic Commission for Latin America). (Preston, 1996, 180–181.)

Strukturalistit lähtevät siitä, että paikallista taloutta pyritään kuvaamaan realistisesti. Latinalaisen Amerikan maiden talouden sektorit edustavat joko jäännettä läntisen Euroopan kapitalismin laajentumisen historiallisesta prosessista tai vallitsevaa vaatimusta nykyaikaisesta kapitalismista. Raul Prebisch, joka oli ECLA:n avainhenkilöitä, vastusti valloillaan olevaa näkemystä, jonka mukaan erikoistuminen kansainvälisillä markkinoilla hyödyttää kaikkia osapuolia. Prebischin teesi oli, että maailmanjärjestelmä ei ole yhtenäinen markkinapaikka, jossa tuottajat ja hankkijat tekevät vapaasti molempia osapuolia hyödyttäviä sopimuksia. ECLA:n mukaan maailma on tosiasiassa jakautunut vahvoihin talouskeskuksiin ja heikkoihin periferiatalouksiin. Latinalaisen Amerikan tapauksessa keskustan vapaus heikentää periferian asemaa tärkeissä kauppasuhteissa, sillä alueen vienti perustuu pääasiassa raakamateriaaleihin, joiden maailmanmarkkinahinnat vaihtelu on vilkasta. Näin ollen ne eivät voi luottaa tasaiseen tulojen virtaukseen. Aluetta tulisi strukturalistien mukaan käsitellä löyhästi toisiinsa liittyvinä sektoreina, joilla kullakin on oma osansa globaalissa järjestelmässä ja jota hallitsevat teollisuusmaiden talouskeskukset. Ratkaisuksi esitettiin uudenlaista politiikkaa, jossa kansallisella tasolla kehitettäisiin teollistumista, jota suojattaisiin kaupan esteillä, kuten tulleilla. (Ibid., 181–185.)

Riippuvuusteoria

Riippuvuussuhdekoulukunta kehittyi strukturalismista. Sen tunnetuin edustaja on **Celso Furtado**. Riippuvuusteoria korostaa kansainvälisen järjestelmän determinismii ja sen riistävää luonnetta. Alikehitys ei ollut kehitysmaiden alkuperäinen tila, vaan se on syntynyt kapitalismin historiallisen laajenemisprosessin myötä. Teollisuusmaat ovat tukeneet tällaista kehitystä tunkeutumalla kehitysmaihiin ja puuttumalla niiden asioihin. Teollisen kapitalismin levittäytyminen kolonisaation myötä on luonut talousmalleja, joissa on keskitytty erillisiin sektoreihin. Syyt alikehitykseen ovat siis ulkosyntyisiä. Kehitys ja alikehitys ovat kolikon kaksi puolta. Ainoa mahdollisuus kehittyä on irrottautuminen epäoikeudenmukaisesta kansainvälisestä kapitalismista. On olennaista tunnustaa erilaiset taloudelliset, poliittiset ja kulttuuriset linkit periferian ja keskuksen välillä. Furtado korostaa, että valtiolla on avainrooli kehityksessä. Nykytilassa yleiset intressit eivät ole edustettuina, vaan ainoastaan tiettyjen ryhmien intressit. (Kyllönen, 1993, 139–141; Preston, 1996, 190–194.)

Riippuvuusteoria Latinalaisen Amerikan ulkopuolella

Tärkeä osa riippuvuusteoriaa on, että se on teoria epäoikeudenmukaisesta vaihdosta. Keskusta-periferia – paradigmassa on olennaista, että kansainvälisessä kaupassa periferia on huonommassa asemassa. Tämä tarkoittaa, että kaupankäynnissä suuri osa edistyksen hedelmistä siirtyy keskustaan. **Arghiri Emmanuel**, kreikkalainen talousprofessori osoitti, että jopa täydellisen kilpailun ja täysin vapaan kaupankäynnin tilanteessa kansainvälisen kaupan hinnoilla on taipumus kääntyä periferiaa vastaan. Emmanuel löysi syyn tähän epäoikeudenmukaiseen tilanteeseen keskustan ja periferian palkkauksen eroista. Hänen mukaansa kansainvälinen palkkakuilu johtaa tilanteeseen, jossa korkeilla työvoimakustannuksilla tehtyjä tuotteita on kannattavaa tuoda periferiaan ja matalilla työvoimakustannuksilla tuotettuja keskukseen. (Oman & Wignaraja 1991, 170–171.)

Samir Amin on merkittävin Afrikan riippuvuusteorian kehittäjä. Amin sai vaikutteita Latinalaisen Amerikan strukturalisteilta ja riippuvuusteoreetikoilta. Hän kuvailee ja tulkitsee kehitysmaiden jälkeenjääneisyyttä alikehityksen kehittämisenä. Maailmanlaajuinen epätasainen kehitys nähdään kaavanomaisena, keskukselle on ominaista homogeeninen kasvu ja periferialle taas stagnaatio tai epätasainen kasvu. Aminin mukaan sisäisenä ratkaisuna keskus-periferia suhteeseen on, että keskuksessa pyritään pitämään yllä tasapaino, mutta hän näki myös ulkopuolisen ratkaisun käyttämisen mahdollisena. Tosin, tätä keinoa on jo käytetty – kehitysmaille tuhoisin seurauksin. (Ibid, 172.)

3.2 Kansalaisjärjestöt: teoriasta toimintaan

Kansalaisjärjestöt ovat aktiivisesti kampanjoineet globaalitalouden muuttamiseksi tasa-arvoisempaan, avoimempaan ja demokraattisempaan suuntaan. Kampanjoinnin pääasiallisena kohteena on ollut Maailmanpankin, Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF) ja Maailmankauppajärjestön (WTO:n) politiikan uudistaminen. (Kepa.) Nopeana ratkaisuna kehitysmaiden ongelmiin kansalaisjärjestöt näkevät kehitysmaiden velkojen mitätöinnin. Pidemmällä tähtäimellä pelkkä velkoihin puuttuminen ei kuitenkaan riitä nostamaan kehitysmaita teollisuusmaiden rinnalle, vaan globaalitaloudessa on tapahduttava rakenteellisia muutoksia. Pidempiaikaisena ratkaisuna kehitysmaiden ongelmiin kansalaisjärjestöt näkevät esimerkiksi Reilun kaupan.

Reilu kauppa

Monien päivittäisten elintarvikkeiden ja tavaroiden raaka-aineet viljellään kehitysmaissa. Kehitysmaatuotteiden, kuten kahvin ja banaanin, tuotantoon ja kauppaan liittyy monimutkaisia ongelmia, kuten [lapsityövoiman käyttöä](#) ja ympäristöongelmia. Suurin osa kehitysmaista on edelleen siirtomaa-aikana rakennetussa raaka-aineloukussa. Maiden vienti koostuu vain parista raaka-aineesta, minkä vuoksi maat ovat hyvin riippuvaisia näiden raaka-aineiden myynnistä ja maailmanmarkkinahinnoista. Esimerkiksi Ugandan vientituloista 75 prosenttia tulee kahvikaupasta ja kahvin hinnan rajut vaihtelut pörssissä vaikuttavat suuresti koko valtion talouteen.

Reilun kaupan merkkijärjestelmä sai alkunsa meksikolaisista kahvinviljelijöistä. Hollantilaiset avustustyöntekijät kysyivät 1980-luvulla Meksikossa työskennellessään paikallisilta viljelijöiltä, mitä he toivoivat kehitysyhteistyöltä. Kahvinviljelijät sanoivat, etteivät he halua olla kehitysavun passiivisia vastaanottajia, vaan mahdollisuuden ansaita toimeentulonsa omalla työllään. Kahvin hinta oli maailmanmarkkinoilla tuolloin niin alhainen, että se ei riittänyt viljelijöiden ja heidän perheidensä toimeentuloon ja heidän oli siksi turvauduttava kehitysapuun.

Reilu kauppa on kaupallista yhteistyötä, jolla pyritään parantamaan tuottajien mahdollisuuksia pärjätä kansainvälisessä kilpailussa. Yhteistyön perusperiaatteita ovat oikeudenmukaisuus ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen. Pienviljelijöille taataan pitkä kauppasuhte, oikeudenmukainen hinta ja mahdollisuus ennakkorahoitukseen. Reilun kaupan merkki varmistaa suoran kaupan

kehitysmaiden tuottajien kanssa ja takaa viljelijöille ja suurtilojen työntekijöille kohtuullisen korvauksen heidän tekemästään työstä. Reilun kaupan merkin saadakseen on täytettävä tiettyjä kriteereitä, joiden yhteinen lähtökohta on taata kehitysmaatuottajalle pitkäaikainen kauppasuhde ja reilu hinta tuotteesta. Reilun kaupan ehdot pohjautuvat useisiin kansainvälisiin sopimuksiin. Reilun kaupan järjestelmässä mukana olevat viljelijät tietävät etukäteen, minkä hinnan he kahvisäkistä saavat, tulot riittävät elämiseen ja tulevaisuuttakin voi suunnitella. ([Reilun kaupan edistämisyhdistys](#).)

4 Maailmankaupan vapauttaminen ja kansainväliset instituutiot

4.1 Pääomamarkkinoiden vapauttaminen

Rahoitusjärjestelmän tiukka sääntely on ollut yleismaailmallinen ilmiö, joka 1900-luvun alkupuolella vahvistui sotavuosien ja komentotalouden johdosta. Markkinoiden sijaan viranomaiset hoitivat voimavarojen suuntaamisen. Sääntely jopa kiristyi 1960-luvulla, jolloin paineet dollaria ja Bretton Woods järjestelmää olivat kovat. Ensimmäiset repeämät sääntelyjärjestelmään kuitenkin syntyivät kylmän sodan vuosina, kun Neuvostoliitto ja Kiina alkoivat siirtää dollaritalletuksiaan Eurooppaan Yhdysvaltojen korkosääntelyn johdosta. Yhdysvalloissa pääoman liikkuminen oli vapaata, mutta korkosääntely on voimakkaampaa kuin Euroopassa; eurooppalaiset sijoitukset tuottivat siis enemmän korkotuloja. Öljykriisin jälkeen myös OPEC-maiden ylijäämät talletettiin Eurooppaan. Talletuksia vastaan myönnettiin pankkien sijoitustodistuksia, joilla käytiin rahan tukkukauppaa. Syntyi rahoitusmarkkinat, joilla operoitiin muilla kuin kyseisen maan valuutoilla, ja joilla pysyttiin kansallisen sääntelyn ulottumattomissa. (Kuusterän luento 26.2.2004)

Sääntelyjärjestelmät alkoivat purkautua Bretton Woodsin järjestelmän myötä. Siirtyminen kiinteistä kursseista kelluviin kursseihin johti kasvavaan epävarmuuteen, joka muutti rahoitusmarkkinoiden luonnetta ja vaikeutti sääntelyä. Kansainväliset yhteistoimintaorganisaatiot, erityisesti OECD ja Euroopan yhteisö, alkoivat vaatia pääoman vapauttamista. Yleisenä piirteenä eri maissa on ollut se, että pääoman vienti on ollut säädeltyä mutta tuonti vapaata. Kansainvälisten yhteisöjen päätösten velvoittamana pääomaliikkeiden sääntelyn purkaminen kuitenkin alkoi 1970-luvun puolivälissä;

ensimmäisenä pääomamarkkinat vapautti Yhdysvallat vuonna 1974, jonka jälkeen myös muut länsimaat ovat 1980-luvun loppuun mennessä saaneet pääoman vientirajoituksensa poistettua. (Ibid.)

Sääntely purkautui viimeisenä rahoitusmarkkinoilla, mutta 2000-luvulle tultaessa rahoitussektorista on tullut kansainvälisen talousjärjestelmän globalisoitunein osa. Kansainvälisillä valuuttakurssimarkkinoilla käydään päivittäinen kauppaa noin 1000 miljardin dollarin volyymilla, josta suuri osa on spekulatiivista kaupankäyntiä. Rahoitusmarkkinoista on tullut äärimmäisen herkkä ja haavoittuvainen instituutio, jonka muutosten ennakointi on vaikeaa, ja jota on lähes mahdoton säädellä tai jonka toimintaa rajoittaa. (Khor 2001, 7-8.)

4.2. Kansainväliset rahoituslaitokset

Jo maailmansotien välillä 1930-luvun laman jälkeen syntyi ajatus rahavirtoja säätelevästä kansainvälisestä järjestelmästä, jolla edistettäisiin maailmankauppaa ja estettäisiin taloudellisten katastrofien syntyminen. Kultakannan romahdettua haluttiin myös uusi ja vakaa järjestelmä, joka estäisi rahan arvon laskemisen ja siitä johtuvat kaupankäyntiä tukahduttavat ilmiöt. Bretton Woodsissa Yhdysvalloissa vuonna 1944 perustetut taloudelliset instituutiot tähtäsivät kansainvälisen talous- ja rahoitusjärjestelmän pelisääntöjen luomiseen ja siten maailmanlaajuisen yhteistyön tuomaan vakauteen sekä teollisuus- ja kehitysmaiden välisissä suhteissa. Perusajatuksia olivat valuuttakurssien vakaus ja ulkomaankaupan ja pääomaliikkeiden vapauttaminen.

Kansainvälinen valuuttarahasto eli IMF perustettiin pitämään yllä kansainvälistä valuuttakurssijärjestelmän vakautta. IMF:n tehtäväksi tuli korjata talouden lyhytaikaisia häiriötiloja pääosin lyhytaikaisia lainoja myöntämällä. Bretton Woods – järjestelmän keskeisenä tavoitteena oli säilyttää kiinteät valuuttakurssit, joilla vakautta pyrittiin ylläpitämään. IMF:n tehtävänä olikin valvoa valuuttakursseja ja tarjota samalla lyhytaikaisia lainoja maksutasevaikeuksista kärsiville maille. Luotonannolle oli tyypillistä, että luoton saaja sitoutuu tiettyyn IMF:n kanssa sovittuun talouspoliittiseen ohjelmaan. Valuuttarahasto sääteleekin avustamiensa maiden, joista nykyisin suurin osa on kehitysmaita ja entisen itäblokin maita, talouspolitiikkaa voimakkaasti ns. rakennesopeutusohjelmien avulla.

IMF:llä on tällä hetkellä 184 jäsenmaata. Järjestöä rahoittavat jäsenmaat pääosin jäsenmaksuillaan, suhteessa niiden kokoon. Maailman suurimman kansantalouden Yhdysvaltojen osuus järjestön

rahoituksesta on 17,5 %. Myös päätöksenteossa valtasuhteet on määritelty jäsenmaiden taloudellisen aseman kautta. Seitsemän maailman teollistuneinta maata (G-7) hallitsevat lähes puolta IMF:n äänistä. (Salvi 1998.) IMF:n ylin päättävä elin on hallintoneuvosto, jossa jokaisella maalla on oma edustajansa. Johtokunnassa, jossa istuu 24 jäsentä, tehdään kaikki lainoitus- ja toimintapoliittiset päätökset. Viisi suurinta omistajaa (G-5) saavat johtokuntaan omat edustajansa kun taas muut jäsenet edustavat maaryhmää. Pienillä omistajilla ei ole paljoakaan sanottavaa suurilla omistajia vastaan, ja Yhdysvalloilla on käytännössä veto-oikeus muutoksiin, jotka vaativat peruskirjan muutosta. Suuria muutoksia IMF:n toimintaan ei siis voi tulla ilman Yhdysvaltojen hyväksyntää. (IMF)

Maailmanpankin (IBRD:n) alkuperäisiin tehtäviin kuului pitkäaikaisten lainojen myöntäminen sodan tuhoista kärsivän Euroopan jälleenrakennukseen. Nykyään sen tehtävänä on edistää kehitysmaiden taloudellista kehitystä rahoittamalla esimerkiksi suuria infrastruktuurihankkeita. Bretton Woodsissa perustetun IBRD:n välittämiä markkinaehtoisia mutta edullisia lainoja voidaan myöntää kuitenkin vain keskituloisille, riittävän luottokelpoisille jäsenmaille, eikä esim. 1950-luvun kehitysmaat voineet hyötyä IBRD:n lainajärjestelmästä. 1960-luvulla nopeasti itsenäistyvien kehitysmaiden toistuvien vaatimusten seurauksena IBRD:n rinnalle perustettiin matalatuloisia kehitysmaita kehitysyhteistyövaroilla rahoittava Kansainvälinen kehitysrahasto eli IDA, joka myöntää matalakorkoisempia lainoja. (Cohn 2002, 31.) Tällä hetkellä IBRD:sta ja IDA:sta muodostuva Maailmanpankki on maailman johtava kehitysjärjestö, jonka rooli YK:hon on vahvistunut.

Maailmanpankin päätöksentekojärjestelmä on identtinen IMF:n kanssa. Pääoma muodostuu jäsenmaiden osakkuuksista mutta vakaan taloutensa ansiosta pankki lainaa myös markkinoilta edullista lainaa, jota se lainaa sitten eteenpäin. Maailmanpankin myöntämät lainat on sidottu tiukkoihin ehtoihin eikä lainanottajilla ei ole juuri valinnanvaraa lainaehtojen suhteen, sillä raskaasti velkaantuneet ja köyhät maat eivät ole houkutteleva sijoituskohde yksityisille pääomamarkkinoille. (Ibid.)

Kansainväliset rahoituslaitokset kritiikin kohteena

Suuri osa Kansainvälistä valuuttarahastoa ja Maailmanpankkia osoitetusta kritiikistä on kohdistunut huoleen kehitysmaiden velkakriisistä, jonka taustalla on öljykriisi. Öljyntuottajamaiden vientitulot kasvoivat huimasti 1970-luvulla ja nämä etupäässä arabimaiden ”öljydollarit” päätyivät talletuksina

länsimaisiin pankkeihin. Kansainvälinen korkotaso lähti kasvavien dollaritalletusten vuoksi laskuun, ja pankit alkoivat kasvattaa lainanantoaan. Useiden pankkien huomio kiinnittyi kolmannen maailman maihin, jotka tarvitsivat lisärahoitusta pitääkseen yllä kehitystahtinsa ja maksaakseen kohonneet öljykustannukset. Pankit myönsivät lainoja keveinkin perustein, ja koska korot olivat alhaiset ja raaka-aineiden hinnat korkealla, kolmannen maailman maat ottivat edullista lainaa avosylin vastaan. (Salvi 1998.)

1970-luvun puolivälin jälkeen kehitysmaiden ongelmat kuitenkin syvenivät, kun kansainvälinen korkotaso lähti nousuun ja maiden tärkeimpien vientituotteiden maailmanmarkkinahinnat alkoivat horjahdella. Samaan aikaan teollisuusmaat vaikeuttivat mm. tuontitullein kehitysmaiden pääsyä teollisuusmaiden markkinoille. Kehitysmaiden vientitulot romahtivat ja lainojen takaisinmaksu vaikeutui. Nämä kansainvälisen talouden eri kehityssuunnat ajoivat kolmannen maailman maat kestävämmään tilanteeseen, ja useimpien maiden oli lainattava lisää pystyäkseen maksamaan vanhojen lainojensa korot ja korvatakseen vientituloista saamatta jäänyt alijäämä. Vuonna 1982 Meksiko ilmoitti ensimmäisenä maana, ettei se kykene suoriutumaan velkojensa maksusta. (Ibid.)

Tällä hetkellä suurin osa kehitysmaiden veloista on monenkeskistä velkaa Maailmanpankille ja IMF:lle. Erilaisista rakennesopeutusohjelmista ja niihin liittyvistä lainan mitätöintisopimuksista huolimatta Maailmanpankki ja IMF vastaanottavat kehitysmaista enemmän lainanhoitomaksuja kuin antavat niille lainoja. Kehitysmaiden velkakriisin on ennen kaikkea korkokriisi, jossa kokonaisvelasta kolmannes on varsinaista luottoa ja loppuosa korkoa tai sen maksuun otettua lisälainaa. Kehitysmaiden saama kehitysapu on vain murto-osa velanhoitokustannuksista. (Ibid.)

Toinen kritiikin kärki on kohdistunut rakennesopeutusohjelmiin, joiden tarkoituksena on ollut saada kehitysmaiden velkaantuminen pysähtymään. Rakennesopeutusohjelmissä valtion budjettialijäämiä pyritään pienentämään nopeasti, joka saavutetaan useimmiten julkisia palveluja karsimalla painottamalla vientisuuntautuneiden alojen kehitystä. Rakennesopeutusohjelmat ovat useimmissa tapauksissa huonontaneet peruspalvelujen, kuten koulutuksen ja terveydenhuollon, saatavuutta ja näin ollen vaikuttanut negatiivisimmin köyhimpään kansanosaan. Epäonnistuneiden rakennesopeutusohjelmien jälkeen IMF esitteli vuonna 1999 HIPC-aloitteen (Highly Indebted Poor Countries), jonka tarkoitus on ratkaista köyhien maiden velkaongelma. (Ibid.)

Vaikka IMF:n tavoitteena on ollut läpinäkyvyyden ja avoimuuden lisääminen sen päätöksenteossa, sen toiminta ei juuri eroa entisistä rakennesopeutusohjelmien toteuttamisesta. IMF:n valta perustuu

sen lainojen antoon ja niiden ehtoihin. HIPC-ohjelman myötä kehitysmailla on luvassa velkahelpotuksia entistä enemmän, mutta kiristynein ehdoin. Ohjelma onkin entisestään vahvistanut IMF:n asemaa. (Salvi, 1998.)

4.3 Maailmankauppajärjestö

Toisen maailmansodan jälkeen maailmankauppaa on vapautettu tulli- ja tariffi eli GATT-neuvotteluissa. Viimeisissä GATT-neuvotteluissa vuonna 1995 perustettiin maailmankauppaa hallinnoimaan uusi järjestö, WTO (World Trade Organisation), jossa on nykyään 146 jäsentä. Järjestö kattaa siten 97 prosenttia maailmankaupasta. WTO:n ylin päättävä elin on joka toinen vuosi kokoontuva ministerikokous. Tärkein säännöllisesti kokoontuva elin on yleisneuvosto, jota avustavat tavarakaupan ja palvelukaupan neuvostot sekä teollisoikeuksista vastaava TRIPS-neuvosto. Kullakin jäsenellä on käytettävissään yksi ääni ja äänestettäessä pyritään yleensä yksimielisyyteen. Konsensuksen vaatimuksessa on menty jopa niin pitkälle, että mikä tahansa jäsenvaltioista voi halutessaan kumota järjestön päätöksenteon. (WTO; Salvi, 1998.)

GATT-sopimuksessa on kolme kulmakiveä. *Vastavuoroisuuden periaatteen* mukaan kaikki maat purkavat kaupan esteitään samassa tahdissa. Näin mikään maa ei joudu kärsimään esteiden purkamisesta. *Suosituimmuusasemaperiaate* tarkoittaa sitä, että jos maa esimerkiksi alentaa tuontimaksuja jonkin tietyn maan tuonnilta, se laajentaa helpotukset koskemaan kaikkia maita. Kolmas periaate, *tariffikaatio*, tarkoittaa sitä, että kauppapolitiikassa luovutaan muista toimenpiteistä kuin tuontimaksuista. Tämän periaatteen tausta-ajatuksena on se, että tulleva pidettiin ja yhä pidetään vähiten syrjivinä toimina. Esimerkiksi tuontikiintiöt mahdollistavat usein hallinnollisen mielivallan, jolla voidaan suosia yksittäisiä tuottajia. (Haaparanta, 2000.)

WTO on vastuussa monikansallisesta kauppajärjestelmästä ja hallinnoi WTO:n alaisia kauppasopimuksia ja valvoo juridisin keinoin niiden noudattamista sekä ratkoo kauppariitoja. Maailman kauppajärjestön valvoman kaupan vapauttamisen on toivottu johtavan tasa-arvoiseen kansainväliseen kauppaan. Useat kansalaisjärjestöt ovat kuitenkin esittäneet, ettei näin ole tapahtunut. (Haaparanta, 2000.)

Miksi WTO:ta kritisoidaan?

WTO on ottanut nopeasti paikkansa maailman vastustetuimpana järjestönä. WTO on saanut osakseen paljon kritiikkiä ja ministerikokousten aikana kansalaisjärjestöt järjestävätkin aina isoja protestimielenosoituksia, kuten tapahtui myös viimeksi syyskuussa 2003 Meksikon Cancúnissa. Globalisaatiota voimakkaimmin vastustavissa piireissä juuri WTO nähdään koko globalisaation symbolina. Kansainvälisten rahoituslaitosten ohella WTO sääteleekin taloudellisen globalisaation tahtia ja sisältöä. (Suomen YK-liitto.) WTO:n politiikan on niin ikään sanottu johtaneen maailmanlaajuiseen tuloerojen kasvuun ja ympäristöongelmien pahenemiseen. (Salvi, 1998.) Kritiikkiä on kohdistettu myös päätöksenteon prosesseihin ja lukuisiin suljettuihin neuvotteluihin. (Suomen YK-liitto.)

Kehitysmaissa kaupan vapauttaminen on merkinnyt erittäin rajuja rakenteellisia muutoksia, kun suojatulleja on poistettu, tuotekohtaisia tuottajasopimuksia purettu ja vapaakauppa- ja erityistalousalueita perustettu. (Salvi, 1998). Teollistumisensa alkuvaiheissa olevat maat ovat aina suojanneet teollisuuttaan ulkomaiselta kilpailulta. WTO edellyttää kuitenkin tullien asteittaista poistamista. Tuotekohtaiset tuottajasopimukset taas sisälsivät mm. maakohtaisia kiintiöitä ja varastointijärjestelmiä, joilla on pyritty välttämään ylitarjontaa. Nykyään kaikkien raaka-aineiden hinta määräytyy raaka-ainepörsseissä, ja raaka-aineista on tullut suosittu keinottelukohde. Hinnat heittelevät entistä rajummin ja sijoittajien saama osuus hinnasta saattaa nousta yhtä suureksi kuin viljelijän. (Ibid.)

Kritiikkiä WTO:ta kohtaan on syntynyt myös sen teollisuusmaiden ylivaltaa suosivasta politiikasta. Teollisuusmaiden ylivalta WTO:ssa korostuu selvimmin siinä, että kehitysmaiden tuonnin esteet on poistettu, mutta viennin vahvojen alojen kaupan esteitä ei ole poistettu. Kehitysmaatuotteiden tullit nousevat jalostusasteen noustessa. Vain sellaisten maataloustuotteiden kauppa on tullitonta, joita tuotetaan myös teollisuusmaissa. (Ibid).

Kansainvälisen kaupan ja kehitysmaiden välinen suhde on ollut jälkimmäistä syrjivä. Kansainvälisen kaupan ja syrjinnän välistä suhdetta voidaan tarkastella ainakin kolmesta eri näkökohdasta. Ensinnäkin kansainvälisen kaupan viralliset käytännöt voivat olla syrjiviä. Aktiivinen kauppapolitiikka on aina tietoisista syrjintää ja esimerkiksi GATT-sopimus mahdollistaa syrjinnän. Toisaalta kansainväliseen kauppaan voi muotoutua syrjiviä kulttuurisia tai institutionaalisia käytäntöjä. Kansainväliset sopimukset ovat mahdollistaneet syrjiviä käytäntöjä

myös siksi, että neuvotteluissa maailman vahvimmat talousmahdit ovat käytännössä sanelleet asialistan. Suuri osa GATT:n ja WTO:n virkailijoista on lähtöisin kehittyneistä maista, eikä kehitysmailla ole ollut tarvittavia voimavaroja tai tietämystä omien ehdotusten muotoilemiseksi. (Haaparanta, 2000.)

5 LDC-maat

Vuonna 1971 kansainvälinen yhteisö tunnusti, että on olemassa maita, jotka ovat erittäin köyhiä ja taloudellisesti liian heikkoja selvitäkseen köyhyydestä ilman ulkomaailman apua. Tuolloin vähiten kehittyneitä eli LDC-maita (Least Developed Countries) oli 25 (UNDP a). Tällä hetkellä niitä on 49 ja niissä asuu noin 10 % maailman väestöstä. YK:n kehitysohjelman mukaan (UNDP b) valtion katsotaan kuuluvan LDC-maihin neljän kriteerin perusteella:

- alhainen bruttokansantuote (BKT korkeintaan 900 dollaria asukasta kohden)
- vähäinen inhimillinen kehitys
- heikko talous
- alle 75 miljoonaa asukasta

Puolet väestöstä on LCD-maissa lukutaidotonta (naisista 41 % osaa lukea ja miehistä 61,4 %). Joka kymmenes lapsi kuolee ennen yhden vuoden ikää ja keskimääräinen elinikä vähiten kehittyneissä maissa on 50 vuotta. LDC-maiden väestöstä 44 prosenttia elää alle dollarilla päivässä. (UNDP a.)

LDC-maiden bruttokansantuotteen kehitys asukasta kohden ei ole jäänyt jälkeen ainoastaan muun maailman kasvusta, vaan kaksi kolmesta LCD-maasta on jäljessä myös muiden kehitysmaiden kasvusta. Viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana LDC-maiden osuus maailmankaupasta on vähentynyt puolella. Vuonna 1998 niiden osuus maailmankaupasta oli 0,3 prosenttia, josta suurin osa on maataloustuotteita. (UNDP a.)

UNCTAD:in mukaan kehitysmaat menettävät huomattavia summia kaupankäynnin esteiden takia. Teollisuusmaiden tuontitullit kehitysmailla ovat noin kymmenen prosenttia suurempia kuin keskimääräiset tullit ja LDC-maiden kohdalla tuontitullit ovat jopa 30 prosenttia korkeammat. Myös rikkaiden valtioiden maataloustukien vuoksi kehitysmaat jäävät paitsi huomattavista määristä tuloja.

EU:n maatalouspolitiikan takia kehitysmailla jää saamatta arviolta 20 miljardia dollaria vuodessa. (UNDP a.)

Nykyisin kuitenkin katsotaan, että avoin talouspolitiikka ja yksityisiä investointeja houkutteleva ilmapiiri nopeuttavat kehitystä. Niiden avulla yritetään saada yhä useammat kehitysmaat maailmanlaajuisen taloudellisen vaihdon piiriin josta maiden oletetaan tulevaisuudessa hyötyvän. Vuonna 1992 OECD-maista saatiinkin kehitysmaiin yksityistä pääomaa kaksinkertainen määrä kehitysapuun nähden ja nykyään yksityisten pääomien virta on moninkertainen julkisiin kehitysvaroihin verrattuna. (Uurtimo 2001.) Kuitenkin kokonaisuutena ulkomaisten sijoitusten määrä on vähentynyt 30 prosentilla vuoden 1990 jälkeen ja lisäksi samaan aikaan kehitysapu on vähentynyt 45 prosentilla. (UNDP a.) Kehitysmaat olisivat UNCTAD:in mukaan saaneet suuremmat tulot keskeisten vientituotteiden tullien alentamisesta kuin yksityisistä sijoituksista. (Uurtimo 2001.)

Vuoden 2001 alussa Euroopan unionin komission Everything but arms-aloitteen (EBA) mukaan LDC-maiden kaikkien tuotteiden vienti EU:n alueelle vapautetaan kokonaan lukuun ottamatta asevientä joka jätetään vapaakaupan ulkopuolelle. Banaanin, riisin ja sokerin tuontia ei kuitenkaan vapauteta heti. Niiden tulleja vähennetään säännönmukaisesti kunnes niilläkin on vapaa pääsy EU:n markkinoille. Banaanin kohdalla se toteutuu tammikuussa 2006, sokerilla heinäkuussa 2009 ja riisillä saman vuoden syyskuussa. EBA-aloitteen erityisehdot vähiten kehittyneille maille ovat voimassa rajoittamattoman ajan. EBA-aloitteen ehtona on että tuotteiden alkuperä on siinä maassa, jolle hyöty erityisjärjestelystä menee. (Euroopan komissio.)

Kaupan vapauttamisella pyritään lisäämään investointeja, tehostamaan tuotantoa, laskemaan kuluttajahintoja sekä helpottamaan rahoitusta ja eri tuotannontekijöiden käyttöönottoa. Vapauttaminen ei kuitenkaan ole auttanut niitä vähiten kehittyneitä maita, joissa on puutetta lähes kaikista toimivan talouselämän perustekijöistä sekä huonosti kehittynyt demokratia. (Ulkoasiainministeriö 2000 a.)

Ajatus olemassa olevien ihmisten saattamisesta osaksi globaalitaloutta voi tuntua kaukaa haetulta, kun he eivät välttämättä pysty osallistumaan edes oman yhteiskuntansa poliittiseen, taloudelliseen tai kulttuuriseen elämään. Tulevaisuudessakaan peruskoulutusta tai terveydenhuoltoa ei rahoiteta yksityisillä investoinneilla. Tämä on köyhimpien maiden hallitusten tehtävä, ja niiden työn tukemisessa kehitysavulla on edelleen tärkeä rooli. (Uurtimo 2001.)

5.1 Mosambik

Saharan eteläpuolisessa Itä-Afrikassa sijaitseva Mosambik on entinen Portugalin siirtomaa. Se itsenäistyi 1975 ja kuuluu vähiten kehittyneisiin maihin. Maan kehitystä ovat estäneet muun muassa taloudellinen riippuvuus Etelä-Afrikasta, vaihteleva kuivuus ja tulvat sekä pitkä sisällissota. Mosambik oli sosialistinen valtio vuoteen 1989 saakka jonka jälkeen se siirtyi markkinatalouteen uuden perustuslain turvin. Mosambikin väkiluku on 17,5 miljoonaa. HIV-positiivisia tai AIDS:ia sairastavia on vuoden 2001 arvion mukaan 1,1 miljoonaa. Maan työttömyysprosentti on 21. Työvoimasta 81 % työskentelee maataloudessa. (CIA 2003.)

Suurin osa Mosambikin väestöstä elää maaseudulla pitkälti omavaraistaloudessa ja peruspalveluiden ulottumattomissa. Sisällissodan jälkeen miinanraivaus on mahdollistanut maataloustuotannon aloittamisen uudelleen laajoilla alueilla, joten elintarvikkeiden suhteen Mosambik on omavarainen. (Ulkoasiainministeriä 2000 b.)

Vuonna 1977 alkaneen sisällissodan päättyessä Mosambikissa 1992 maan taloudellinen sekä sosiaalinen rakenne oli lähes täysin tuhottu ja Mosambik oli maailman köyhin valtio. Sodan jälkeen vuodet 1993–96 olivat sosiaalisen ja taloudellisen vakautumisen aikaa. Jälleenrakennus aloitettiin ja makrotaloutta kohennettiin. Vuonna 1997 maan talous lähti vahvaan kasvuun, bkt:n kehitys oli 12,4 % ja seuraavanakin vuonna 10 prosenttia. Vuonna 2000 talouskasvu hidastui 3,8 prosenttiin ja inflaatio kiihtyi 15 prosenttiin maan historian pahimpien tulvien takia. Maan talous oli kuitenkin niin vahvalla pohjalla, etteivät tulvat saaneet kehitystä kokonaan raiteiltaan. Jälleenrakennus käynnistettiin kansainvälisen yhteistyön tuella. (Ulkoasiainministeriä 2000 b.)

Mosambik on noudattanut Maailmanpankin ja Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF) tukemien rakennesopeutusohjelmien ehtoja ja se on taannut avunantajien taloudellisen tuen maalle. Mosambik on mukana Maailmanpankin HIPC-velkahelpotusohjelmassa ja saa sen ansiosta osan 5,6 miljardin dollarin velkataakastaan anteeksi. Valtio tarvitsisi kuitenkin lisätuloja jotta se pääsisi eroon apuriippuvuudestaan. Yhtenä keinona tähän valtio otti käyttöön arvonnalisäveron vuonna 1999. Julkisen sektorin rahoitustilanne on huono ja maa tarvitsee edelleen kehitysapua, vaikka ulkomaiset investoinnit ovatkin hieman lisääntyneet. Talouden odotetaan kasvavan yksityisellä pääomalla toteutettavien suurhankkeiden avulla, joista tärkeimpiä ovat maailman suurimpiin kuuluvan alumiinisulaton sekä maksullisen moottoritien rakentaminen sekä rautateiden sekä pääkaupungin Maputon sataman kunnostus. (Ulkoasiainministeriä 2000 b.)

Poliittinen vakaus ja järkevä talouspolitiikka ovat viime vuosina rohkaisseet ulkomaisia sijoittajia (CIA 2003). Mosambikiin saadut investoinnit eivät kuitenkaan ole olleet kovin tuottavia. Viennin lisäämiseksi maa kaipaasi investointeja teknologiaan, tutkimukseen ja informaatioon, mutta sijoitukset ovat suuntautuneet palveluihin, kauppaan, vientiin ja tuontiin. Tuotantoon päätyneet sijoitukset menevät perinteisille aloille puuvillaan, sokeriin, cashewpähkinään ja kookokseen. Uudet sijoitukset ovat siis vahvistaneet maan kapeaa tuotannollista pohjaa ja altistaneet talouden entistä enemmän kansainvälisten markkinoiden heilahduksille. Mosambikin vientituloista kuutisenkymmentä prosenttia tulee kolmesta neljästä tuotteesta. (Heino 1999.)

5.2 Cashewpähkinän kaupan vapauttaminen

Mosambik tuotti puolet maailman cashewpähkinöistä 1960-luvulla. Cashewpähkinä säilyi maan tärkeimpänä vientituotteena vuoteen 1982 saakka ja pähkinäteollisuus oli maan neljänneksi suurin työllistäjä. Nyt Mosambik tuottaa enää 5 % maailman cashew-sadosta. (Hanlon 2000). Yhtenä syynä on ollut Maailmanpankin halu vapauttaa maan pähkinäkauppa (IRIN News 2002).

Mosambik tarvitsi 1990-luvun puolivälissä Maailmanpankilta noin 400 miljoonan dollarin suuruisen lainan, jonka pankki myönsi sillä ehdolla, että pähkinäkauppa vapautetaan. Maailmanpankin neuvosta Mosambik poisti prosessoimattoman pähkinän vientikiellon. Pähkinän kovan ulkokuoren poistaminen oli ollut Mosambikin tärkeä teollisuuden ala. (IRIN News 2002.)

Vapauttamisen taustalla oli pankin oletus, että viennin esteiden poistaminen tehostaisi tuotantoa ja nostaisi vientihintaa jolloin myös tuottajien voitto kasvaisi. (Hanlon 2001.) Paikallisten tehtaiden mahdollisuudet ostaa kotimaista pähkinää prosessoitavaksi alennettuun hintaan poistettiin (Donkin 2001). Lähes 10 000 teollisuuden työntekijää jäi työttömäksi. (Hanlon 2001.) Vuoden 2001 lopussa Mosambikin aiemmasta kolmestatoista prosessointilaitoksesta enää yksi oli toiminnassa (Donkin 2001).

Vuonna 1971 prosessoidun ja prosessoimattoman pähkinän kaupan arvo oli 151 miljoonaa dollaria, kun kaupan vapauttamisen jälkeen 2001 prosessoituja pähkinöitä ei viety käytännössä ollenkaan ja raakapähkinän vientikaupan arvo oli vain 11,5 miljoonaa dollaria. Viennin vapauttamisesta eivät hyötäneet ainakaan viljelijät tai pähkinäteollisuuden työntekijät. (IRIN News 2002.)

Ammattiliitot ja teollisuus halusivat estää raakapähkinän viennin kokonaan jotta pähkinäteollisuus voisi toipua ja suljetut tehtaat voitaisiin avata uudelleen. Myös Mosambikin parlamentti käsitteli pähkinäkysymystä tammikuussa 1997. Useat parlamentin jäsenet halusivat palauttaa prosessoimattoman pähkinän viennin esteet. Se ei kuitenkaan ollut mahdollista, koska Maailmanpankki oli estänyt vientiveron korotuksen yli 14 prosentin. (Hanlon 2000.)

Vuoden 2000 lopussa viisivuotiseen cashew-sotaan saatiin viimein ratkaisu. IMF suostui pähkinän vientiveron nostamiseen 18 prosenttiin ja lisäksi myöntämään paikalliselle teollisuudelle takaisin oikeuden ostaa raakapähkinä ennen sen viemistä ulkomaille. Tämän seurauksena hallitus esti raakapähkinän viennin (Hanlon 2001). Tästä on ollut jonkin verran hyötyä pähkinäteollisuudelle, mutta ratkaisua on pidetty kuitenkin liian myöhäisenä. Teollisuus on vielä miljoonien dollarien veloissa (Hanlon 2000).

Jos cashewpähkinän tapauksesta opittiin jotain, niin ainakin se että kaupan vapauttamista ei voi pitää jokaiselle maalle sopivana ratkaisuna. Etenkään se ei toimi silloin, kun hallitus joutuu toteuttamaan sen vastoin omaa tahtoaan (Donkin 2001). Cashewin kaupan vapauttaminen esti sen, että maahan olisi saatu kilpailukykyisiä yksityisiä yrittäjiä. Kokonaisuudessaan köyhän valtion teollisuuden ei tarvitse olla täysin suojattu, mutta usein olisi tarpeen valita tärkeimmät teollisuudenalat ja taata niiden toimivuus tietyllä suojalla. Kun suojattu teollisuuden ala on saatu toimivaksi, tilalle voitaisiin valita uusi (Heino 1999). Cashewin uudelleen suojaamisen yhteydessä IMF antoikin Mosambikille luvan suojata myös sokeriteollisuutta, maan toista tärkeää ja kehittymässä olevaa alaa (Hanlon 2001).

Pähkinäteollisuuden ongelmat eivät kuitenkaan ole johtuneet pelkästään epäonnistuneesta kaupan vapauttamisesta. Ongelmana on lisäksi se, että pähkinän tuotanto oli romahtanut 1980-luvun alussa. Romahdus johtui sodasta sekä siitä, että Mosambikin cashew-puut ovat vanhoja. Niitä täytyisi istuttaa vuosittain miljoona tainta lisää, mutta köyhillä perheillä ja pienviljelijöillä ei ole siihen mahdollisuutta. Ratkaisu voisi olla suurempien ja kaupallisten viljelmien perustaminen, mutta suuria investointeja, joiden tuotto saataisiin vasta useampien vuosien kuluttua, ei Mosambikiin juuri tehdä. (Hanlon 2000.)

Lokakuussa 2003 Euroopan unioni myönsi Mosambikin cashew-teollisuudelle 3,9 miljoonan dollarin avustuksen. Avustus on tarkoitettu tukemaan ADRA:n (Adventist Development and Relief Agency) neljän vuoden mittaista ruokaturvaohjelmaa Inhambanen maakunnassa. Arviolta 7500 kotitaloutta eli noin 45 000 ihmistä hyötyvät lahjoituksesta. ADRA:n ohjelman pääkohtia ovat

taimitarhojen ja uusien cashew-viljelmien perustaminen. Ohjelman turvin on tarkoitus myös opettaa maanviljelijöille tehokkaampaa maanviljelyä sekä markkinointia. (IRIN News 2003.)

6 Aasian taloustiikerit

6.1 Aasian talouskasvu

Aasian tiikereiden mukaantulo maailman talouteen on ollut omalaatuinen prosessi. Hong Kong, Indonesia, Malesia, Singapore, Etelä-Korea ja Thaimaa ovat kokeneet dramaattisia muutoksia viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Niiden talousjärjestelmät ovat muuttuneet pohjimmiltaan maatalousperusteisista yhteiskunnista nopeasti kasvaviksi teollisuusmaiksi. Uskomattoman nopeaa talouskasvua on seurannut merkittäviä rakenteellisia muutoksia. Useimmat muutoksista ovat olleet positiivisia, vaikka häiriöitäkin on kehityksessä ilmennyt (Davis). Muutosten toteuttaminen ei ole aina sujunut suunnitellulla tavalla. Thaimaata, Malesiaa, Indonesiaa, Singaporea ja Filippiinejä yhdistivät viime vuosikymmeninä monet asiat: nopea talouskasvu, teollistuminen ja sen myötä kytkeytyminen maailmankaupan sopimusjärjestelmiin. Maat ovat myös olleet läntisen markkinatalousjärjestelmän ja kansainvälisen kaupan vapauttamisen kannalla, toki eräin varauksin ja poikkeuksin.

Tiikerien talouskasvua on selitetty hyvin pitkälle uusien resurssien käyttöönotolla. Työvoiman osuus Aasian maiden väestöstä kasvoi huikeaa tahtia 60-luvulta 90-luvulle, ja samaan aikaan väestön koulutustaso parani selvästi. Tämän lisäksi Aasian maat investoivat rajusti fyysiseen pääomaan, kuten koneisiin ja laitteisiin, rakennuksiin ja tehtaisiin sekä liikenneväyliin.

Hyppäys maatalousyhteiskunnista nykyaikaisiksi teollisuusmaiksi onnistui, koska tarjolla oli runsaasti uutta paremmin koulutettua työvoimaa. Mittavien investointien pönkittämänä talous taas jaksoi hyrrätä vuodesta toiseen kovilla kierroksilla.

Aasian taloustiikerit eivät voi kuitenkaan loputtomasti nostaa työvoiman määrää tai sen koulutustasoa, eivätkä investoida yhtä voimakkaasti fyysiseen pääomaan. Kasvun pitäisi ennen pitkää perustua tehokkuuden ja tuottavuuden kohenemiseen. (Verkkouutiset 16.1.1998.)

Onko kasvutrendi kuitenkin jatkuva?

Aasialaisten ekonomistien tutkimukset ovat osoittaneet tiikeritalouksien menestyksen rakentuneen mittavien investointien eikä kohentuvan tuottavuuden varaan. Tämän vuoksi on väärin puhua Aasian talousihmeestä. Pitkäaikainen vakaa kasvu edellyttää talouden yksikköjen tuottavuuden jatkuvaa parantumista. Tehokkuuden tasoa Aasian maissa ei kuitenkaan voida edes verrata länsimaiden kehitykseen, tehokkuus on vielä huomattavasti alhaisemmalla tasolla. Resurssien mobilisaatio on aikaansaanut nopean kasvun, joka ei ilman tehokkuuden lisääntymistä kestä. Esimerkiksi Japanin talous on kokenut jyrkän alamäen tehokkuuden jäätyä esimerkiksi Yhdysvaltoja selvästi heikommaksi. Tällä perusteella kasvuvauhdin voidaan olettaa hiipuvan, ajan myötä jopa pysähtyvän.

Kaakkois-Aasian valuuttakriisiä ei kuitenkaan yksimielisesti ole pidetty merkinä kasvun taitumisesta, vaan kriisi liittyy pikemminkin toistuvaan mutta hankalasti ennustettavaan kehityskaavaan, joka usein seuraa nopeaa talouskasvua. Aasian maiden taloudellinen menestys ei kaikkien asiantuntijoiden mukaan selity teollisuuspolitiikalla, kuten usein on väitetty, vaan pikemminkin kyvyllä houkutella kansainvälisiä investointeja sekä taidolla etsiä uusia tapoja hyödyntää potentiaaliaan. Nopean kasvun taituminen maltillisemmaksi on kuitenkin yleinen näkemys tulevasta kehityksestä.(Ibid.)

Maailmankaupan vaikutus talouskriisiin

Maailmankaupan vapautumista on pidetty yhtenä syynä Kaakkois-Aasiassa 1997 puhjenneseen kriisiin. Varsinkin vapaita ja nopealiikkeisiä pääomamarkkinoita on syytetty alueen maiden ajautumisesta nopeasti ahdinkoon. Valuuttakauppaa on vaadittu valvontaan ja kansainvälistä sijoitustoimintaa verolle pantavaksi.

Maailmankaupan vapaat markkinat eivät kuitenkaan reagoineet Kaakkois-Aasian kriisiin niin voimakkaasti ja nopeasti, kuin aluksi pelättiin. Kriisi alkoi vaikuttaa Venäjällä vasta vuotta myöhemmin, ja Brasilian valuutan romahdusta piti odottaa tämän vuoden alkuun asti.

Itse asiassa vapaat markkinat ovat tasapainittaneet Aasian kriisin seurauksia. Raaka-aineiden, erityisesti öljyn, hinnat laskivat ja dollarin arvo nousi. Tämä on osaltaan pitänyt Yhdysvaltojen talouden pyörät pyörimässä ja inflaation alhaisena. Kaakkois-Aasian maiden valuuttojen voimakkaan devalvaation siivittäminen näiden maiden vienti on vetänyt erityisesti Yhdysvaltoihin.

Kriisin puhkeaminen 1997 ei ollut vapaiden markkinoiden syytä. Alueen päättäjät yrittivät ohjata markkinoiden toimintaa vastoin luonnollista kehitystä. Maiden valuuttoja pidettiin keinotekoisella korkealla, kunnes markkinavoimat kertarysäyksellä pakottivat kurssit alas.

Kriisin johtaneet pitkäaikaiset ongelmatkin johtuivat markkinoiden vapauden puutteista, eivät markkinoiden vapaudesta. Alueen maiden kotimarkkinoilla ei toiminut vapaa kilpailu, vaan maiden talouselämässä vaikutti korruptio ja vaaputta rajoittaneet keskinäiset sopimukset, jotka aiheuttivat ongelmia erityisesti pankkisektorilla. (Verkkouutiset 3.9.1999)

Muutoksia talouspolitiikassa ja viennissä

Maiden talouspolitiikassa noudatettiin kriisin alettua Kansainvälisen valuuttarahaston IMF:n suositamaa tiukkaa linjaa, jotta valuuttojen vakautus mahdollistettaisiin. Tämä on auttanut talouksia toipumaan lamasta. Yksityinen kulutus on kääntynyt nousuun ja osakemarkkinat ovat piristyneet. Samalla kehitys on ehkäissyt poliittisia levottomuuksia.

Maiden rahapolitiikassa on tapahtunut selvä parannus. Keskuspankit pyrkivät ennen kriisiä ensisijaisesti pitämään valuutan arvon vakaana, mutta nyt ne ovat keskittäneet huomionsa inflaatiotavoitteiden täyttämiseen.

Kansainvälisen valuuttarahaston Indonesialle, Thaimaalle ja Etelä-Korealle järjestämät lainapaketit ja niihin liittyvät ehdot korkojen nostosta ja rahoitussektorin uudistamisesta ovat selvästi auttaneet, vaikka IMF:ää on arvosteltu huonoista neuvoista ennen ja jälkeen kriisin.

Toisaalta Malesian itsevaltiapäministeri Mahathir Mohamad kehui omien neuvojensa olevan huomattavasti IMF:n neuvoja paremmat. Malesiassa hylättiin IMF:n neuvot, ja maan taloutta on vakautettu asettamalla pääomavirrat valvontaan.

Onnistuneen talouspolitiikan lisäksi Kaakkois-Aasian käännettä parempaan on auttanut Yhdysvaltojen hyvä talouskasvu, varsinkin elektroniikkateollisuus on hyötynyt amerikkalaisten kasvaneesta kulutuksesta. Samalla kriisimaiden keskinäinen kauppa on piristynyt. Tämä kauppa on alueen maille hyvin tärkeää. Vuonna 1997 valuuttojen ja kysynnän romahdukset vaikeuttivat kauppaa suuresti, mikä puolestaan pahensi kriisiä maiden vientitulojen romahtaessa. Viime aikoina vientitulot ovat olleet nousussa, tosin monissa maissa tuonti kasvaa vielä nopeammin, mutta kehitys on kuitenkin myönteistä. Myös vienti alueen ulkopuolelle on kasvanut. (Kauppapolitiikka 6/2002)

Talouden kehitysongelmia

Maiden suurin ongelma on edelleen rakenteellisten uudistusten puute. Komeita esityksiä uudistuksista on tehty ja kansainvälisiä luotonantajia miellyttäviä puheita on pidetty, mutta tekoja on ollut varsin vähän. Pankkien valvontaa on jossain määrin parannettu ja pahiten päällekaatuneet pankkisotkut selvitetty, mutta esimerkiksi ulkomaista kilpailua ei ole rahamarkkinoille saatu kunnolla aikaiseksi. Pankkisektori on alueen tärkein kehitysalue. Tiikereiden taloudet kasvoivat vuosikymmenen alussa niin nopeasti, että rahamarkkinat eivät kyenneet hallitusti seuraamaan perässä. Jos kasvu kiihtyy taas, tulee harkitsemattomien luottojen ja skandaalien rasittamille pankeille vaikeuksia lainata rahaa sitä tarvitseville yrityksille.

Maissa pitäisi myös korkeiden virkamiesten ja politiikkojen sotkeutuminen liiketoimintaan saada kuriin tai ainakin avoimeksi. Maiden tulevaisuuden kannalta olisi myös tärkeää sijoittaa enemmän työntekijöiden ja kansalaisten koulutukseen ja peruspalveluihin. Tiikereiden on haettava kasvuaan tulevaisuudessa yhä enemmän tuottavuuden parantamisesta ja tuotantoresurssien käytön tehostamisesta.

Monissa alueen maissa konkurssilainsäädäntö pitäisi remontoida, ja samalla saada rakennettua kunnollinen rahamarkkinoiden valvontajärjestelmä estämään roskalainojen myöntäminen. Singapore, Filippiinit ja tavallaan myös Malesia selvisivät kriisistä paremmin juuri pankkien paremman valvonnan ansiosta. (Verkkouutiset 3.9.1999)

6.2 Keskinäinen vapaakauppa

Oli odotettua, että ASEAN:in (The Association of South-East Asian Nations) perustajajäsenet Thaimaa, Malesia, Indonesia, Singaporea ja Filippiinit yhdessä tuoreemman tulokkaan Brunein kanssa sopivat vuonna 1992 keskinäisen vapaakauppa-alueen AFTA:n (Asean Free Trade Area) perustamisesta. Sopimusta oli suunniteltu jo vuosikausia, mutta se näytti jääneen odottamaan Uruguay'n kierroksen loppuvaiheita, ehtien kuitenkin valmiiksi vanhan GATT:in aikana.

AFTA:n tavoite oli alun perin keskinäisten tullien poistaminen vuoteen 2008 mennessä, mutta sitä päätettiin vuonna 1997 nopeuttaa siten, että tullit poistuivat jo samana vuonna. Alueen taloudelliseen kriisiin reagoitiin siis nopeuttamalla kaupan vapauttamista, ei hidastamalla sitä.

Muiden jäsenmaiden, ASEAN:iin myöhemmin liittyneiden Vietnamin, Kambodzhan, Laosin ja Myanmarin pitäisi seurata perässä vuonna 2006.

AFTA:n merkittävä erityispiirre esimerkiksi useimpiin eurooppalaisiin vapaakauppa-alueisiin on alueen maiden väliset suorastaan valtavat tulo- ja kehityserot. Singapore on maailman rikkaimpia maita, uudet jäsenmaat aivan köyhimmästä päästä. Lisäksi keskinäinen kauppavaihto ei ole vieläkään kovin suurta, vain noin viidennes ASEAN-maiden koko ulkomaankaupasta. Maat eivät siis täydennä toisiaan kovin merkittävästi. Tasavertaisuudesta ei varmasti kannata puhua. Vapaakauppa saattaa kuitenkin palvella tarpeeksi monien toimijoiden etuja: markkinat suurenevat ja ehkäpä investoinneillekin löytyy lisäkiihokkeita.

Tähänastiset kokemukset AFTA-vapaakaupasta viittaavat siihen, että se olisi lisännyt alueen maiden keskinäistä kauppaa noin kolmanneksen nopeammin kuin niiden kauppaa alueen ulkopuolisten maiden kanssa. AFTA on hyvä esimerkki siitä, että ryhmä kehitysmaitakin voi hyvin poistaa keskinäiset tullit kaikille osapuolille hyvällä lopputuloksella. Poikkeuksena on ollut vain Malesian autoteollisuus ja Proton, jota edelleen suojataan myös muun AFTA:n suuntaan. (Kauppapolitiikka 6/2002)

Vapaakauppa tärkeimpien kauppakumppaneiden kanssa

Suurempaa muutosta kuin keskinäinen vapaakauppa saattaa ASEAN-maille merkitä vapaakaupan asteittainen käynnistäminen tärkeimpien suurten kauppakumppaneiden kanssa.

Vuonna 2002 sovittiin ACFTA:n (ASEAN China Free Trade Area) perustamisesta vuoteen 2010 ulottuvin siirtymäajoin. Tullivapaus ei kuitenkaan ole ratkaiseva. Kiina on jo markkinoilla monessa herkässä ja suojatussakin tuoteryhmässä. ACFTA:n seurauksena saattaa pikemminkin ja parhaimmillaan käydä niin, että taloudellinen aktiviteetti viriää ja investoinnit lisääntyvät koko alueella. Ulkokiinalaisen pääoman ja väestön rooli on loppujen lopuksi varsin ratkaiseva Kaakkois-Aasiassa.

Marraskuun puolivälissä 2002 Jakartassa kävi Yhdysvaltain kauppaedustaja (USTR) Robert Zoellick. Hän oli keskustellut Indonesian kauppaministerin Rini Soewandin kanssa Yhdysvaltain ja Indonesian välisen vapaakauppasopimuksen mahdollisuudesta. Kahdenvälisiä sopimusaloitteita tulee varsin todennäköisesti lisääkin, Singapore on tunnetusti vapaakauppamielisenä maana lähtenyt mielellään sopimukseen mukaan. Koko ASEAN:in kanssa sopimukseen halukkaita ulkopuolisia ei kuitenkaan välttämättä ole ihan helppo löytää, alue on kuitenkin poliittisesti niin heterogeeninen.

Suuntauksena on yhteistyön tiivistyminen ja sopimussuhteiden lisääntyminen kuitenkin selvä. (Verkkouutiset 20.8.1999)

Yhteinen valuutta?

Malesia on pyytänyt Kansainvälistä valuuttarahastoa IMF:ää tutkimaan voitaisiinko Kaakkois-Aasian maiden järjestön ASEAN:in jäsenmaissa toteuttaa yhteinen valuutta Malesian hallituksen alaisen talousviraston mukaan Malesian keskuspankki pyysi IMF:ää auttamaan teknisesti tutkimuksessa, joka selvittäisi yhteisvaluutan "vahvuudet, heikkoudet, ennakkoehdot ja vaikutukset".

Yhteisvaluutasta keskusteltiin ASEAN:in huippukokouksessa joulukuussa 1999 Vietnamissa. Ehdotuksen otti tuolloin esille Malesian pääministeri Mahathir Mohamad.

Eräiden ASEAN:in johtajien mukaan yhteisvaluutta vähentäisi alueen riippuvuutta Yhdysvaltain dollarista. Dollaririippuvuus tuli erityisen hyvin esille 1997 talouskriisin aikana, kun paikalliset valuutat romahtivat suhteessa dollariin ja maat ajautuivat vaikeaan lamaan (Ibid.).

7 Maailmankaupan vapauttamisen vaikutuksia Latinalaisessa Amerikassa

7.1 Argentiina ja vuoden 2001 kriisi

Ennen vuoden 2001 loppua Argentiinaa oli keuhuttu siitä että se oli niin onnistuneesti täyttänyt Kansainvälisen valuuttarahaston vaatimukset talouspolitiikan suhteen. Argentiina oli kansainväliselle valuuttarahastolle saavutus jota voitiin kehua ja jota voitiin käyttää muille maille esimerkkinä siitä että rahaston ohjelmat toimivat, kunhan niitä noudatetaan tarkasti.

Vuodenvaihteessa 2001/2002 kehkeytyi kuitenkin kriisi, kun osittainen tallennuksien jäädyttäminen, osittainen velan maksukyvyttömyys ja tasaisesta vaihtokurssista luopuminen johtivat teollisen tuotannon romahtamiseen, korkeaan työttömyyteen, korkeaan sosiaaliseen ja poliittiseen epästabiliteettiin (The Role of the IMF in Argentina 2003, 1).

Monelta taholta nostettiin tietenkin heti pöydälle kysymykset siitä miten kansainvälinen valuuttarahaston ohjelmat Argentiinassa liittyivät kehkeytyneeseen kriisiin, piti­hän Argentiinan olla uuden kehitysmaiden talouspolitiikan mallioppilas.

“Jotkut kriitikot ovat väittäneet että Kansainvälisen Valuuttarahaston virhe oli liian suuren lainan antaminen vaatimatta tarpeeksi laajoja poliittisia muutoksia. Kun taas toiset ovat väittäneet että rahaston laatimat suuntaviivat ovat oikeastaan edesauttaneet kriisin syntyä. Oli kyse kummasta vaan, Argentiinan konvertibiliteetti-suunnitelman murtuminen ja siihen liittyvät taloudelliset ja sosiaaliset seuraukset, ovat oikein tai väärin vaikuttaneet Kansainvälisen Valuuttarahaston maineeseen.” (Ibid.)

Jopa valuuttarahaston oma itsenäinen tutkimusvirasto on ottanut asian esille raportissaan valuuttarahaston toimista Argentiinasta ja siitä, miten ne ovat vaikuttaneet vuoden 2001 lopussa alkaneeseen kriisiin. Tässäkin lähdetään sille kannalle että toimilla on ollut oikein tai väärin vaikutusta IMF:n maineelle.

Taulukko 1. Argentiinan bruttokansantuotteen kasvu (%).

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Kasvu	6,3	5,8	-2,8	5,5	8,1	3,9	-3,4	-0,8	-4,4	-11,0

Lähde: IMF database; the Ministry of Economy of Argentina; and Global Development Finance.
(Ibid., 15)

Taulukosta 1 näkyy selvästi miten Argentiinan BKT:n kehitys ei ollutkaan niin yksiselitteisen positiivinen kuin ehkä on haluttu uskoa, kriisiä edeltäneen 10 vuoden aikana oli yhtä melkein yhtä monta negatiivista kuin positiivistakin vuotta.

Valuuttarahaston sisäisen tutkintaviraston raportin mukaan kriisi oli monen eri syyn summa. Lama joka alkoi vuonna 1998 ja osoittautui pidemmäksi kuin oli odotettu, varsinkin Venäjän maksukyvyttömyys ja Brasilian realin devalvaatio vuonna 1999 osoittautuivat Argentiinalle erityisen kivuliaiksi.

Vuonna 2001 Argentiinalle tuli yhä suurempia ongelmia päästä käsiksi pääomavirtoihin. Tähän IMF vastasi antamalla suurinta mahdollista taloudellista tukea. Pahentunut maailmantilanne, huonosti implementoidut muutokset ja poliittinen rauhattomuus johtivat vuoden 2001 puolivälissä radikaaliin pääoman pakoon Argentiinasta. Loppuvuodesta 2001 maa ei enää ollut kykeneväinen maksamaan ulkomaan velkojaan, jolloin IMF päätti katkaista maksunsa maalle. Näin ollen vuoden 2002 alussa maa joutui suuriin vaikeuksiin ja maan BKT laski 20 % vuoden 1998 luvuista. (Ibid., 3-4).

Robert Nolan mainitsee artikkelissaan *Argentina golden goose or brass monkey* siitä miten IMF ei ainakaan ollut ihan täysin vastuussa Argentiinan ongelmista.

“Vaikka monet syyttävät Argentiinaa omasta kriisistään, Kansainvälinen valuuttarahasto (IMF) ja sen suurin osakkeenomistaja Yhdysvallat eivät ole selvinneet ilman kritiikkiä. Vaikka IMF lainasi miljardeja dollareita Argentiinalle viimeisen 10 vuoden aikana, se on jättänyt maan oman onnensa nojaan taloudellisen kriisin jälkeen, osana toimintaperiaatetta jonka nimi on ”kova rakkaus”.” (Nolan 2002.)

Nolan tuo esille monia kiinnostavia seikkoja artikkelissaan. Näistä vähäisin ei ole se, että IMF lainasi melko heppoisin, jos ei jopa poliittisin perustein Argentiinalle enemmän rahaa, kun mitä sillä on varaa maksaa takaisin. Tämä on osaltaan aiheuttanut velkakierteen, joka on nähty monissa muissakin maissa, jossa IMF:n politiikka on päässyt valloille.

Walter Mondalen (New York Times) mukaan: “Argentiina oli Yhdysvaltojen tähtioppilas ja Wall Street:in paras asiakas – kana joka muni kultaiset munat. [...] Sen sijaan että olisimme tehneet sen mikä olisi oikein Argentiinalle, teimme sen mikä oli parasta meille itsellemme. Tehdessämme oikein itsellemme työnsimme 38 miljoonaa ihmistä rotkoon.” (Ibid., 6.)

Ehkä kiinnostavin kohta tästä artikkelista otetusta leikkeestä on kohta jossa puhutaan siitä, että tehtiin oikein itsellemme mutta ei ehkä Argentiinalle. Tämä on todennäköisesti totta. Ainakin omasta mielestäni voi sanoa, että todennäköisesti maat ja IMF on toiminut omien intressiensä mukaan, jotka taas ovat valuuttarahaston omistajien intresseissä joista suurin on tietenkin USA.

Kysymys on siitä, miten Argentiina, joka ennen oli Etelä-Amerikan tähtioppilas, tulikin yksi mantereen ongelmallisimmista tapauksista, on monisäkeinen.

Buenos Aires Herald: "Ihmiset, joita entinen presidentti Cavallos kutsui ystävikseen kansainvälisessä finanssiverkostossa, ovat vielä asemissaan, eivätkä ole liian vaivaantuneita hänen lähdöstään, mutta ovat valmiita näkemään Argentiinan kärsivän päätöksistään. [...] Mutta Latinalaisen Amerikan virkamiehet, länsimaalaiset pankkiirit ja monet Argentiinalaiset ovat vieläkin sitä mieltä, että IMF sulki hanat liian aikaisin, koska heidän mukaansa vain yksi lisälaina olisi voinut pelastaa maan". (Ibid.)

Tapahtuneen jälkeen monet ovat valmiita näkemään maan kärsivän omista päätöksistään, vaikka heitä olikin ehkä neuvottu erittäin huonosti. Toisaalta taas jotkut uskoivat, että Argentiina tarvitsisi vain yhden lainan lisää jotta se olisi selvinnyt. Miten olisi käynyt silloin, ei voida tietää. Todennäköisesti lisälaina olisi ainakin siirtänyt kriisin syntyä jonkin ajan eteenpäin. Ongelmana on kuitenkin ollut huono markkinatilanne ja huonosti järjestäytynyt Argentiinalainen politiikka, joka ei ollut valmis tarvittaviin uhrauksiin.

Kriisin jälkeen Argentiina on kuitenkin jokseenkin onnistunut parantamaan maksukykyänsä ja on sopinut uusista lainoista kansainvälisen valuuttarahaston kanssa. Maan tulevaisuuden näkymät ovat tällä hetkellä paremmassa suunnassa mutta ongelmia on silti paljon. Argentiina ei ole vielä onnistunut maksamaan velkojaan yksityisille velkojille, vaan heillä on noin \$100 miljardin saatavat maalta.

"Kansainvälisen valuuttarahaston suhteet Argentiinaan ovat olleet täydellinen fiasko ja tämän vuoksi se tälläkin hetkellä kamppailee oman maineensa puolesta. Amerikan häilyvä kiinnostus Argentiinaa kohtaan on ollut suuri tekijä, jos IMF:llä ei ole sen suurimman osuuden haltijan tuki, se on heikko, epävarma ja haavoittuvainen Kirchnerin tapaiselle jäykkäniskaiselle politiikalle. Tämä on ollut totta sitten rahaston perustamisen vuonna 1945, nyt enemmän kuin koskaan IMF tarvitsee uuden johtajan, joka voi saada taas Yhdysvaltojen tuen ja myös tarpeen tullen voi vastustaa heitä." (The Economist, 3/2004)

Arvostettu **the Economist** lehtikin on yhtynyt jonkin sorttiseen kritiikkiin kansainvälistä valuuttarahastoa vastaa, vaikka kyseessä on lähinnä toisensuuntaista kritiikkiä kuin muualta on tullut: Economist perää entistä suurempaa kaupan vapauttamista.

Argentiinan ongelmia ei tässä pysty käymään yksityiskohtaisesti läpi mutta monet niistä ovat länsimaiden ja kansainvälisten instituutioiden, kuten WTO:n, Maailmanpankin ja Kansainvälisen valuuttarahaston jos ei aikaansaamia niin, ainakin ne eivät ole mitenkään parantaneet tilannetta.

7.2 Meksiko ja vapaakauppa

Viimeisen kymmenen vuoden aikana sen jälkeen, kun Meksiko liittyi Pohjois-Amerikan vapaakauppa alueeseen (NAFTA) sen talous on muuttunut täysin suljetusta taloudesta yhdeksi maailman avoimimmista talouksista. Sen läheisyys Yhdysvaltoihin on tuonut lyhytaikaisesti uusia työpaikkoja ja pääomaa. Uusliberaali integraatiostrategia on kuitenkin heikentänyt Meksikon mahdollisuuksia kehittää omaa tuotantoaan. Pitkän aikavälin arvio onkin hälyttävä. (Zarsky & Gallagher 2004, 1.)

Meksiko on myös näyttänyt onnistuvan paremmin kuin hyvin ihan viime aikoihin saakka, ja ulkopuolista pääomaa on virrannut maahan ennennäkemätöntä vauhtia. Meksiko olikin monta vuotta yksi kehitysmaista, johon investoitiin eniten. Mutta sillä oli oma ”Akilleen kantapää”.

“Vaikkakin vienti kasvoi nopeasti, tuonti kasvoi vieläkin nopeammin, kasvattaen pysyvää tai kasvavaa vientitilin tappiota. Ongelma oli että ulkomaalaiset yritykset eivät ostaneet mitään paikallisesti tuotettua, vaan toivat kaiken ulkomailta. Vuonna 2002, paikallisesti tuotetut vientiin tarkoitetut tuoteosat olivat vähemmän kuin 4 % lisäarvon tuotoksesta Meksikon maquilla-tehtailla.” (Ibid., 1.)

Kaikesta siitä, mikä Meksikossa tuotetaan vientiä varten, vain 4 % on lähtöisin maasta itsestään. Eli suurin osa lisäarvosta, jonka maa antaa, on työ, mikä ei ole erityisen hyvä tulevaisuuden kannalta. Meksikon BKT kasvoi vuosina 1994–2003 vain 2,2 % vuosivauhdilla, joka on huomattavasti vähemmän kuin jopa erittäin epävarmalla 1980-luvulla jolloin vauhti oli 3,7 % (Ibid., 2).

Miksi näin sitten kävi? Ongelmia on taloustieteilijöiden mukaan monia. Suuri osa on siinä, että kotimaisten investointien taso puolittui; osaltaan siinä, että kotimaiset yritykset eivät saaneet luottoa. Maa preferoi matalaa inflaatiota, sillä ulkomaalaisten investoijien haluttiin jäädä maahan. Tästä johtuen taas korot olivat erittäin korkealla, keskimäärin noin 22 % kohdalla. Toisaalta voidaan myös osaltaan etsiä syitä Meksikon toimimattoman pankkijärjestelmän johdosta. Suuri osa talouspolitiikasta kohdistuikin konkurssin partaalla olevien yritysryppäiden pelastamisesta, joka myöskin aiheutti keskisuurille ja pienille yrityksille vaikeuksia saada pääomaa, kun taas ulkomaalaiset yritykset voivat helposti halvempaa kansainvälistä pääomaa. (Ibid., 3).

Suurimpia ongelmia kehityksessä olivat että Meksikolaiset yritykset eivät saaneet ulkomaalaisista yrityksistä mitään tuotannollista tai teknologista hyötyä, ulkomaalaiset yritykset käyttivät ulkomaalaista pääomaa ja ulkomaalaisia raaka-aineita, jättämättä juuri mitään Meksikolle.

Ulkomaalaisen pääoman tuoma kasvu on myös tekemässä suurta eroa vientiteollisuuden ja muun teollisuuden välille ja on luomassa suurta epätasapainoa maan sisällä. (Ibid., 4)

Teichman käy artikkelissaan *The world bank and policy reform in Mexico and Argentina* läpi monia asioita siitä, miten Meksikon taloudelliset reformit oli tehty eliitin ehdoilla, siten että maailmanpankki on ollut ainakin konsultatiivisessa roolissa koko prosessin ajan 1980-luvun lopulta asti. Monet Meksikon yhteiskuntaeliitin edustajat kävivät samoja huippukouluja kuin Maailmanpankin taloustieteilijät, ja yhteistyö oli sitäkin kautta tiivistä.

Tämä johti siihen, että monet uudistuksista olivat erittäin radikaaleja, varsinkin kun sinä aikana Meksiko ei vielä ollut edes demokratisoitunut kunnolla vaan vallalla oli vielä yhden puolueen järjestelmä. Eliitti myös toimi yhdessä Maailmanpankin kanssa ja ajoivat läpi lainojensa ehtoina eräiden uudistusten loppuun viemistä, jolloin niitä ei voitu purkaa myöhemmin, kun demokratisoituminen oli mennyt loppuun asti. (Teichman, 46/39–45.)

Meksikon kohdalla tämä erittäin liberaali talouspolitiikka ei ole ainakaan vielä tuottanut tahdottua lopputulosta. Se ei ole parantanut hyvinvointia kuin erittäin rajallisesti, eikä taloudellista kasvuakaan ei ole saatu nopeutettua. Suurempiakin ongelmia on jo horisontissa, koska Meksikolaiset yritykset eivät ole hyötynneet ulkomaalaisten läsnäolosta ja kohta heillä ei edes ole enää sen tuomia työpaikkoja.

”Viime vuosina Kiinan kilpailukyky on horjuttanut kasvavalla voimalla Meksikon maquiladora-teollisuuden asemaa. Tuoreiden arvioiden mukaan se hävisi vuosina 2000–2003 noin 250 000

työpaikkaa. Runsaat 500 tuotantolaitosta suljettiin. Suuri osa menetyksistä on johtunut tuotannon siirtämisestä Kiinaan.” (Artto 2004.)

Näyttää siis vahvasti siltä että Meksikoa ei vapaakauppa ole erityisemmin auttanut lisäämään sen hyvinvoinnin määrää. Maan tulevaisuuskin on ehkä vaarantunut ratkaisevalla tavalla.

8 Lopuksi

Pyrkimys maailmankaupan vapauttamiseen perustuu rationaaliseen suhteellisen edun teoriaan ja sitä täydentävään ”uuteen kauppateoriaan”. Perimmäisenä rationaalisuuskriteerinä on taloudellisen hyödyn maksimointi. Kansainvälisessä kaupassa teoria edellyttää eri maiden toimialoittaista erikoistumista David Ricardon oppien mukaisesti. Kukin maa vie siis niitä tuotteita, jotka sisältävät runsaasti maassa esiintyviä tuotannontekijöitä, ja vastaavasti tuo tuotteita, jotka sisältävät maassa niukasti esiintyviä tuotannontekijöitä. Tähän perustuen suhteelliseen etuun perustuva kansainvälisen kaupan teoria väittää, että vapaa kansainvälinen kauppa on pääsääntöisesti edullisempaa kuin protektionistisin keinoin säädelty kauppa. (Paavonen1998, 13–15.)

Uusi kauppateoria kulkee suhteellisen edun teorian jalanjäljillä. Sen mukaan suurtuotannon edut synnyttävät kansainvälistä kauppaa, sillä markkinoiden laajeneminen alentaa tuotantokustannuksia. Suurtuotannon etuun liittyy kuitenkin markkinatilanne, jolle on ominaista epätäydellinen kilpailu: monopolit, oligopolit, innovaatiot, liikesalaisuudet ym. Teorian kehittäjänä tunnettu Paul Krugman väittääkin, että valikoiva protektionismi voi olla hyödyllistä. Esimerkiksi jo Ricardon aikainen taloustieteilijä Friedrich List väitti vapaakaupan saattavan vasta teollistumisen alkumetreillä toimivan Saksan alistussuhteeseen Britanniaan nähden, estäen Saksaa milloinkaan nousemasta Britannian veroiseksi teollisuus- ja kauppamahdiksi. List näki, että vain rajasuojan turvin syntynyt teollisuus saavuttaisi kilpailijamaiden tason. Tullin suoja tuli kuitenkin olla vain tilapäinen. (Ibid.)

Teollistumisensa alkuvaiheissa olevat maat ovat aina suojanneet teollisuuttaan ulkomaiselta kilpailulta. Esimerkiksi myöhään teollistuneessa Suomessa protektionistinen ulkomaankauppapolitiikka vaikutti 1960-luvun lopulle saakka, jolloin Suomi vasta poisti suojatullit. (Ibid., 302). Myös Aasian ”taloustiikereiden” menestys perustuu suurelta osin suojatullien käyttöön (Salvi, 1998). WTO vaatii kuitenkin tullien asteittaista poistamista, mutta kuten Mosambikin esimerkistä voidaan huomata, vaikutus voi olla katastrofaalinen.

Kehitysmaiden mukaantuloa maailmantalouteen ovat kansainväliset instituutiot ohjanneet vahvasti, joista WTO:n lisäksi Maailmanpankki ja IMF. Näistä jälkimmäisten vaikutusvalta kehitysmaihin johtuu pitkälti velkakriisistä, joiden velkojen sovitteluun antama apu on vahvasti ehdollista. Velkakriisin helpottamiseen tähtäävien rakennesopeutusohjelmien seuraukset eivät kuitenkaan ole olleet toivottuja.

Argentiina, Meksiko ja Mosambik ovat erittäin erilaisista lähtökohdista lähteneet globalisaatioon mukaan. Erityistä maille on kuitenkin se, että IMF ja Maailmanpankki ovat ”auttaneet” kaikkia. Vaikka IMF ja Maailmanpankki eivät virallisesti olekaan yhteydessä WTO:hon vaativat ne voimakkaasti sitä, että ne maat, joille he antavat luottoa avaavat ovensa kansainväliselle kaupalle ja WTO:lle. Erittäin usein nämä asiat sisältyvät lainaehtoihin, joita kolmannen maailman maille annetaan. Protektionismin suojin kehittynein Aasian taloustiikereiden esimerkki saa kuitenkin ajattelemaan, onko vapaakauppa sittenkään oikea ratkaisu kehitysmaiden ongelmien ratkaisussa. Protektionismin salliminen voisi olla hyväksi myös kehitysmaille, sillä kaikki eivät ole heti valmiita vapaan kaupan tuomiin seurauksiin.

Aasian taloustiikereidenkään taloudellinen kasvu ei ole ollut kestävä, vaan maita on koetellut vuonna 1997 puhjennut valuuttakriisi. Kriisin alettua maiden talouspolitiikassa noudatettiin IMF:n suosittamaa tiukkaa linjaa. Tämä auttoi talouksia toipumaan lamasta. Myös IMF:n järjestämät lainapaketit ovat auttaneet. Kovasti kritisoidun IMF:n toimet voivat siis olla myös onnistuneita. Aasian taloustiikereitä erottaa muista kehitysmaista kuitenkin myös valtava velka, joka ehkä osaltaan estää maita pääsemästä mukaan maailmantalouteen niiden omilla ehdoilla. Velkaongelmaiset maat eivät houkuttele investoijia, joiden merkitys Aasian talouksille on ollut merkittävä.

Argentiina, Meksiko, Mosambik ja Aasian taloustiikerit ovat esimerkkejä siitä, että yhdenmukainen talouspolitiikka ei toimi kaikissa maissa samalla tavalla. Jopa IMF on itsekin hyväksynyt sen periaatteen, että kaikissa maissa ei voi käyttää samaa mallia. Ehkä tulevaisuudessa organisaatio ottaakin huomioon paikalliset olosuhteet paremmin. Myös kehitysmaita syrjivää talouspolitiikkaa on muutettava. Maailmankaupan vapauttaminen voi kehitysmaiden taloutta niiden omista lähtökohdista huomioonottavalla politiikalla loppujen lopuksi edistää ja mahdollistaa globaalin hyvinvoinnin.

Lähdeluettelo:

Kirjallisuus

- Cohn, Theodore H. (2002). Global Political Economy: Theory and Practise. Longman, New York.
- Halmesvirta Anssi –Ojala Jari –Roiko-Jokela Heikki –Vilkuna Kustaa H. J., Historian sanakirja. Jyväskylä 1997.
- Hovi Kalervo, Wienin kongressista ensimmäiseen maailmansotaan. Teoksessa Maailmanhistorian pikkujättiläinen (toim. Seppo Zetterberg). Porvoo 1998.
- Khor, Martin (2001). Rethinking Globalization. Critical Issues and Policy Choises. Long House, Cumbria.
- Kyllönen, Timo. (1993) The Golden Handshake of the First World. Development Research, Developmentalism and Take-off into Development Studies. Tampere.
- Melasuo Tuomo, Kylmä sota, liennytys ja kolmas maailma. Teoksessa Maailmanhistorian pikkujättiläinen (toim. Seppo Zetterberg). Porvoo 1998.
- Oman, Charles. P & Wignaraja, Ganeshan. (1991) The Postwar Evolution of Development Thinking.
- Paavonen, Tapani (1998). Suomalaisen protektionismin viimeinen vaihe. Historiallisia tutkimuksia 1998. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Preston, P. W. (1996) Development Theory. An Introduction.
- The Role of the IMF in Argentina (2003). 1991–2002 Draft Issues Paper for an Evaluation by the Independent Evaluation Office (IEO).

Verkkolähteet

- Artto, Juhani (2004). Meksikostakin siirretään työpaikkoja Kiinaan. [<http://www.artto.kaapeli.fi/ay-uutiset/AY2004/sak/f0129>] (11.4.2004)
- CIA World factbook. 2003. Mozambique. [<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/mz.html>] (Luettu 10.04.2004.)
- Davis, Joe C. 'Scholarly Journal Articles about the Asian Tiger Economies: Authors, Journals, and Research Fields, 1986-2001' [<http://www.trinity.edu/jgonzal1/talks/ITFA0205.doc>].
- Donkin, M. 2001. Mozambique mourns its cashew industry. BBC News 09.11.2001. [<http://news.bbc.co.uk/1/hi/business/1647425.stm>] (Luettu 12.04.2004.)
- Euroopan komissio. "EBA" – Everything but arms initiative. [http://europa.eu.int/comm/trade/issues/global/gsp/eba/index_en.htm] (Luettu 13.04.2004.)
- Haaparanta, Pertti. (2000) Kansainvälinen kauppa ja syrjintä. Maailmanpyörä 3/2000. [<http://www.ykliitto.fi/maapyora/haaparan.htm>] 13.4.2004
- Hanlon, J. 2000. Power without responsibility: the World Bank and Mozambican cashew nuts. Review of African political economy 83. [<http://www.jubileeplus.org/analysis/reports/roape100400.htm>] (Luettu 11.04.2004.)
- Hanlon, J. 2001. Mozambique wins long battles over cashew nuts and sugar. [<http://www.africaaction.org/docs01/cash0101.htm>] (Luettu 12.04.2004.)
- Heino, E. 1999. Talouskasvun lyhyt oppimäärä. 26.01.1999. [<http://www.maailmansivu.fi/uutiset?102>] (Luettu 10.04.2004.)

Helminen, Marjut. (2004) Vähentääkö talouskasvu köyhyyttä? Kehitys-Utveckling 1/2004
[<http://global.finland.fi/julkaisut/lehdet.php?lehti=Kehitys&kieli=1>] 13.4.2004

International Monetary Fund. IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors.
[<http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.htm>] 14.4.2004

IRIN News.org. 2003. Mozambique: EU grant to revitalise cashew industry.
[http://www.irinnews.org/report.asp?ReportID=37293&SelectRegion=Southern_Africa&SelectCountry=MOZAMBIQUE] (Luettu 12.04.2004.)

IRIN News.org. 2002. Mozambique: World Bank urged to pay for its "mistake". UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs.
[http://fi.oneworld.net/external/?url=http%3A%2F%2Fwww.irinnews.org%2Freport.asp%3FReportID%3D30214%26SelectRegion%3DSouthern_Africa%26SelectCountry%3DMOZAMBIQUE]

Kauppapolitiikka 6/2002, Ulkoasianministeriön kauppapoliittinen julkaisu. Kaakkois-Aasian tiikerit kannattavat vapaakauppaa. [<http://www.kauppapolitiikka.fi/netcomm/news/showarticle.asp?intNWSAID=11263>].

Kepa. Kehitysmat ja talous. [<http://www.kepa.fi/teemat/talous>] 13.4.2004

Suomen YK-liitto. Kaupalla kehitykseen?. Kehityksen rahavirrat.
[<http://www.ykliitto.fi/aineisto/kehitysrahoitus/kaupalla.htm#maailman>] 13.4.2004

Ulkoasiainministeriö b. 2000. Suomen kehitysyhteistyö 2000. Kehitysyhteistyökertomus eduskunnalle. Kehitysyhteistyön toteutus.
[http://global.finland.fi/julkaisut/yleis/suomi2000/kehitysyhteistyon_toteutus/mosambik.htm] (Luettu 11.04.2004.)

Ulkoasiainministeriö (2000a). Suomen kehitysyhteistyö 2000. Kehitysyhteistyökertomus eduskunnalle. Kauppa ja kehitys. [<http://global.finland.fi/julkaisut/yleis/suomi2000/>] (Luettu 11.04.2004.)

United Nations Development Programme. Nordic Office. (a) Taustatietoja ja tilastoja.
[http://fi.undp.dk/article.asp?Article_Id=756] (Luettu 11.04.2004.)

United Nations Development Programme. Nordic Office. (b.) LDC-maan määritelmä.
[http://fi.undp.dk/article.asp?Article_id=755&Category_Id=Theme] (Luettu 11.04.2004.)

Uurtimo, Y. 2001. Suomen kehitysapu ja vähiten kehittyneet maat. Kepan raportisarja 47.
[http://www.kepa.fi/teemat/raportit/047_ldc] (Luettu 12.04.2004.)

Nolan, Robert (2002). Argentina Golden Goose or Brass monkey. Foreign policy association.
[http://www.fpa.org/newsletter_info2583/newsletter_info_sub_list.htm?section=Argentina:%20Golden%20Goose%20or%20Brass%20Monkey?] (11.4.2004)

Reilun kaupan edistämisyhdistys. [<http://www.reilukauppa.fi/>] 7.4.2004

Salvi, Lassi (1998). Kehitysmat maailmantaloudessa.
[<http://www.rauhanpuolustajat.fi/kulutaharkiten/maailmantalous.html#kehyt>] (13.4.1994)

Verkkouutiset 16.1.1998. Aasian talousihme pelkkä harhakuva?
[http://www.verkkouutiset.fi/arkisto/Arkisto_1998/16.tammikuu/AASIA298.HTM].

Verkkouutiset 20.8.1999. Malesia ehdotti yhteistä valuuttaa ASEAN-maille.
[http://www.verkkouutiset.fi/arkisto/Arkisto_1999/20.elokuu/LYH3399D.HTM].

Verkkouutiset 3.9.1999. Tiikerit tuhisevat taas.
[http://www.verkkouutiset.fi/arkisto/Arkisto_1999/3.syyskuu/AASI3599.HTM].
World Trade Organisation. The WTO in brief. [http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/inbrief_e/inbr02_e.htm]
13.4.2004

Zarsky & Gallagher. NAFTA, Foreign Direct Investment, and Sustainable Industrial Development in Mexico.
[<http://www.americaspolicy.org/pdf/briefs/0401mexind.pdf>] (11.4.2004)

Muut

The Economist, 11.3. 2004.

Teichman, Juliet. The world bank and policy reform in Mexico and Argentina. Latin American Politics & Society. Numero 46.

Hietaniemi Tapani, luentorunko kurssille Globalisaation historialliset muodot. Helsingin yliopisto 2001.

Kuusterä, Antti. Suomi kansainvälisen pääoman maailmassa, 26.2.2004. Luentokurssilla Talous, politiikka ja kansainvälinen järjestelmä.

Stenius Henrik –Ervamaa Suvi, luentorunko kurssille Radikalismi ja emansipaatio 1960-luvulla. Helsingin yliopisto 2003.